

Återfallsförbrytare - vilka var de?

Några bakgrundsfaktorerers inverkan på återfall i brott

Återfallsförbrytare – vilka var de?

NÅGRA BAKGRUNDSFAKTORERS INVERKAN PÅ

ÅTERFALL I BROTT

BIRGITTA RYDÉN-LODI, STOCKHOLMS UNIVERSITET

HÅKAN STATTIN, ÖREBRO UNIVERSITET

BRITT AF KLINTEBERG, KAROLINSKA INSTITUTET, STOCKHOLMS UNIVERSITET

Omslag: Anfang Reklambyrå AB, Norrköping

Layout: Tina Ehsleben, Kriminalvårdsstyrelsen, Planeringsenheten, 2005

Tryckning: Kriminalvårdsstyrelsens Reprocentral, 2005

Ytterligare exemplar kan beställas från:

Kriminalvårdsstyrelsen, Förlaget, 601 80 Norrköping. Fax nr: 011-496 35 17

Hemsida: www.kvv.se

Beställn.nr: 4819

ISBN-91-85187-11-9

ISSN 1650-8335

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	5
ACKNOWLEDGEMENTS.....	6
SUMMARY	7
INLEDNING.....	8
Bakgrund.....	8
Socialt nätverk	8
HUNDRA ÅTERFALLSFÖRBRYTARE.....	10
Bakgrund, beteende och värderingar	10
Tidig kriminalitet	10
Missbruk (Narkotika, tabletter och alkohol)	11
Skolgång och utbildning	12
Uppväxt	13
Kvalitet i relationer	14
Syskon	15
Vänner	15
Partner.....	16
Barn	16
Livssituation nu	17
Arbetslivserfarenhet.....	17
Ekonomi – pengars betydelse	18
Allmänna värderingar kring kriminalitet	19
Livskvalitet	19

UPPFÖLJNING EFTER TRE ÅR I 'FRIHET'	20
Den undersökta gruppen	20
Undersökningsinstrument	21
RESULTAT OCH KOMMENTARER	23
Gruppens fängelsedomar vid studiens början	23
Ålder, relativt antal fängelsedomar och tilldömd fängelsestid vid studiens början	23
Ådömd tid till fängelsestraff under uppföljningsperioden	23
Bakgrundsfaktorer i de fyra återfallsgrupperna.....	23
Skillnader avseende bakgrundsfaktorer mellan de två ytterlighetsgrupperna	28
DISKUSSION	32
Sammanfattande kommentarer.....	35
REFERENSER	37
APPENDIX 1 - FRÅGEFORMULÄR	40
APPENDIX 2 – SVARSUTDRAG	63

FÖRORD

Att förhindra återfall i brott är ett av kriminalvårdens viktigaste uppdrag. Omfattande studier har genomförts om vilka faktorer som påverkar utveckling av kriminalitet och risker för återfall i brott. Däremot vet vi förhållandevis lite om varför en del gravt kriminella personer upphör med sin brottslighet. I denna studie undersöks hur några bakgrundsfaktorer kan påverka återfall i brott. Vilka är det som inte återfaller i brott trots brottsbelastning? Vad särskiljer gravt kriminella män som återfaller respektive inte återfaller i brott? Vilka är de som lyckas mot alla odds?

Kriminalvården behöver utveckla kunskapen om vilka faktorer som kan påverka återfall i brott. För varje ny vistelse i fängelse ökar återfallsrisken. Vilka förhållanden ligger bakom att en del män med en massiv brottslig karriär bakom sig upphör att figurera i brottsregistret. Om kriminalvården hade mer kunskap om denna process kunde kanske fler män stödjas att lämna den kriminella karriären.

Som ett led i denna kunskapsutveckling har Kriminalvårdens forskningskommitté delfinansierat en studie av hur man avbryter en brottslig karriär. Studien har genomförts av doktorand Birgitta Rydén-Lodi från psykologiska institutionen Stockholm universitet, professor Håkan Stattin från Örebro universitet och professor Britt af Klinteberg från Karolinska institutet, Stockholm universitet.

Författarna står själva för genomförandet, innehållet i rapporten och de slutsatser som dras.

Avsikten är att de uppdrag som finansieras via forskningskommittén fortlöpande skall publiceras i en särskild rapportserie i vilken denna rapport är den sextonde.

Birgitta Göransson
Forskningskommitténs ordförande

ACKNOWLEDGEMENTS

Denna studie har finansierats med medel från Humanistiska Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet (HFSR, Dnr 109 03 09, 1995-97), Kriminalvårdsstyrelsen (KVS, 2002; 2004) och Socialdepartementet (Dnr S2002/9992/FH). Härmed framförs ett stort tack till alla de som på olika sätt ställt upp och gjort denna undersökning möjlig. Speciellt tack framförs till alla de studerade männen som generöst delat med sig av sina livserfarenheter.

SUMMARY

The influence of background factors on recidivism in crime: Factors differentiating - among serious criminal male subjects - those who relapse into crime from those who quit their criminal career.

The aim of the present study was to enlighten the criminal career, focusing on factors of importance for quitting an ongoing severe criminal career. One hundred male recidivists, aged 30-38 years and incarcerated in prisons in the region of Stockholm, Sweden, were studied. The subjects filled in a questionnaire regarding background factors, e.g., debut in crime and addiction, upbringing, values, and quality of social networks. Inclusion criteria for participating in the study were that the subject had at least three prior convictions to prison and at least a total of one year of prison served. In a follow-

up three years after the release from prison, registered criminal activity was obtained and used in yielding four recidivism groups. These groups were then studied regarding differences in the collected background factors. The results indicated significant differences within certain areas between those who kept out of conviction and those who showed severe recidivism during the three year period studied. The subjects free of convictions displayed better quality in upbringing conditions and relationships, they also differed in their evaluation of the criminal lifestyle. Furthermore, they had a later and less varied debut in addiction, nor did they live with addicted partners. The results are discussed in terms of an interactional model of the crime quitting process.

INLEDNING

Föreliggande studie avser att belysa den kriminella karriären från synvinkeln hur man avbryter en brottskarriär, och vilka faktorer som kan påverka en person som redan är inne i en kriminell karriär att upphöra med brott.

BAKGRUND

Hur kommer det sig att vissa personer begår brott? Omfattande forskning har bedrivits om förhållanden som hänger samman med inträde i brott. Vi vet att det är vanligt för tonårspojkar att begå några enstaka lagöverträdelser för att sedan hålla sig till den accepterade/normala vägen, eller i alla fall, inte på nytt hamna i något brottsregister. Däremot vet vi förvånansvärt lite om vilka förhållanden som ligger bakom det faktum att vissa kriminella män, med en massiv brottslig karriär bakom sig, *upphör* att figurera i brottsregister. Har de blivit så skickliga brottslingar att de inte längre åker fast? Har de lagt om livsstil? Har de kommit till insikt om att brott inte lönar sig? Har de helt enkelt tröttnat? Eller har de möjligen mognat och utvecklats som personer? Fanns incitamenten i själva miljön runt dem, i personernas sociala relationer eller deras totala livssituation? Kan man spåra viktiga händelsers inflytande, eller är det en följd av en samverkan mellan olika faktorer?

Om vi hade kunskaper om denna process, kunde vi kanske dra lärdom av dessa kriminella mäns erfarenheter och

förändringar för att understödja andra kriminella att avsluta sin brottsliga karriär. Detta skulle vara till stor vinst för individen och för samhället. Man kan därför fråga sig varför så få studier gjorts på kriminella som lyckats avsluta sin 'kriminella karriär'. Brown beskriver detta enligt följande: *"En av människans största tillgångar är potentialen att överleva motgångar och till och med växa som en effekt av dessa. Ändå vet vi mindre om hur människor lyckas uppbjuda motstånd än vi vet om hur de går under. Begreppet 'återbämtning' har hamnat i bakgrunden för undersökandet av fortsatt patologi. Det är nästan som om vi hade resignerat inför att misslyckas"* (Brown, 1983, s. 188).

SOCIALT NÄTVERK

Chylicki (1992) och Farrington & Loeber (2000), liksom många före dem, har betonat de sociala relationernas betydelse för både uppkomst av kriminalitet, fortsatt kriminalitet och upphörande med kriminalitet. Farrington och medarbetare (1988) menar att en kraftigt skyddande faktor *för kriminella* män kan vara att undvika kontakt med andra kamratgäng i grannskapet, med syskon och med fäder, som alla på olika sätt kan utöva ett icke önskvärt inflytande över dem. Däremot påpekar forskargruppen att en stödjande moder som förstärker pojken positiva självbild kan ha välgörande effekt, vilket ligger i linje med tidigare resultat (West, 1982; Farrington, 2003). Rutter (1966) gjorde tidigt en mycket grundlig genom-

gång av dåvarande forskning kring omgivningens betydelse för barns framtida anpassning. Han ansåg att det var *kvaliteten* i omvårdnaden av barnet som var det viktiga för barnets fortsatta utveckling. Detta har senare fått stöd i olika svenska longitudinella studier, särskilt avseende riskgrupper för utvecklandet av psykosocial problematik (af Klinteberg, 2000; af Klinteberg, Lang, Freidenfelt, & Alm, 2004; Stattin & Kerr, 2000). Vad man tidigare lyft fram visar sig således återkomma i senare studier, något som behandlats särskilt avseende utagerande beteenden, som t.ex. aggressivitet (Tremblay, 2000).

I en summering av forskningen på området menade vidare Rutter och Giller (1984) att barn som vuxit upp i ett hem fullt av motsättningar och disharmoni kan skyddas av att ha en bra relation till åtminstone en av föräldrarna, eller *annan signifikant person*. Barn som erfarit åtminstone 'en bra relation' utvecklade mindre av beteendestörningar än barn från liknande uppväxtmiljö som haft en dålig relation till båda sina föräldrar och inte heller någon alternativ person att vända sig till med förtroende. Behovet av support till barn i dysfungerande familjer rapporterades nyligen vara avgörande för att förhindra en utveckling mot utagerande och brottsligt beteende (Stouthamer-Loeber, Loeber, & Homish et al., 2001; Kerr & Stattin, 2003). Däremot har man i andra studier funnit att ett socialt stöd som på

ytan kan förefalla just som stöd, kan på *ett djupare plan* visa sig vara mycket *negativt* för individen ifråga som utsätts för 'stödet'. Detta är något som också bekräftats i tidigare undersökningar där man funnit att det kan vara bäst för individen att skära av vissa familjeband (West, 1982; Rydén-Lodi, 1982). I föreliggande studie kommer just kvaliteten i relationerna i männens sociala nätverk att fokuseras.

I en studie av Shover (1985) visade det sig att kriminella med åldern fick ett ökat intresse för och längtan efter nära sociala relationer. Man kunde ofta se en förändring från relationer där man utnyttjat en person mot mera tillfredsställande och stödjande sociala relationer. Warr (1998) anser att den ofta av andra forskare påpekade relationen mellan ingående av äktenskap och minskad brottslighet hänger samman med ett dramatiskt minskat intresse att umgås med den kriminella kompisgruppen och det skulle vara förklaringen till den minskade brottsligheten. Han föreslår som en viktig faktor för att förstå upphörandeprocessen att man studerar individens vänskapsmönster och hur de förändras under livsloppet.

I ljuset av ovanstående fynd, var *syftet* för föreliggande studie att explorativt undersöka ett antal bakgrundsfaktorer såsom uppväxt, kriminalitet, missbruk, skolgång, arbetslivserfarenhet och socialt stöd, samt dessa faktorerers eventuella betydelse för ett upphörande av en kriminell karriär.

HUNDRA ÅTERFALLSFÖRBRYTARE

BAKGRUND, BETEENDE OCH VÄRDERINGAR

Huvudfrågeställningen i detta projekt är följande: Vad är det som särskiljer de personer som framgångsrikt tar sig ur en tungt belastad kriminell karriär från dem som fortsätter? Föreliggande studie är av explorativ natur och omfattar 100 återfallsförbrytare. Studierna behandlar deras bakgrund, värderingar, sociala nätverk och personlighet (presenteras separat i Rydén-Lodi & af Klinteberg, 2005) samt hur dessa aspekter hänger samman med utfall tre år efter frigivning från fängelse, avseende eventuella återfall i brott (fängelsedomar). Vi förespråkar ett holistiskt synsätt på upphörandeprocessen och antar att ett flertal faktorer inverkar och samspelar för att ett upphörande med den kriminella karriären skall vara möjlig.

En sammanställning av erhållna resultat från använt frågeformulär redovisas nedan för den totala undersökningsgruppen som utgörs av etthundra män, intagna på fängelse i Stockholmsregionen. Männen var födda mellan 1959 och 1966. Samtliga hade minst 3 fängelsedomar bakom sig och en sammanlagd strafftid på minst 1 års fängelse (urvalskriterium). Ingen hade mer än 9 månader kvar till frigivningen.

TIDIG KRIMINALITET

Hur gamla var männen i undersökningsgruppen första gången de gjorde något

brottsligt och åkte fast för det? Åldern varierar från 5 år till 31 år. Fyrtionio procent var 12 år eller yngre. Frekventaste åldrarna för första upptäckta brottet var 13 år (15%), 15 år (13%) och därefter en så låg ålder som 6 år (11%).

Sextiofem procent av brotten utgjordes av stölder och snatterier, 15 procent av inbrott och 6 procent av våldsbrott (misshandel, vållande till kroppsskada, olaga hot och väpnat rån). Olika typer av skadegörelse stod för 5 procent och narkotikabrott likaså för 5 procent.

Hela åttiosju procent av föräldrarna visste inte om att deras barn sysslade med kriminalitet när de började begå brott. Fyrtioåtta procent av männen skulle ha velat ha mer hjälp och engagemang från sina föräldrars sida.

På frågan: "Tror du att du skulle sakna något i ditt kriminella liv om du slutade" svarade hela 66 procent ja. Nå, vad är det då man skulle sakna? Trettiosex procent nämner spänningen, 20 procent pengarna, 9 procent spänningen och pengarna och 10 procent nämner friheten i någon form. För utförligare beskrivning och citat se Appendix 2: "Tror du att du skulle sakna något i ditt kriminella liv om du slutade?"

Ångrar männen något de gjort som kriminella? Femtionio procent svarar ja, medan drygt 40 procent alltså inte ångrar sig. Vad är det de ångrar? Sextio procent ångrar olika typer av brott de begått där

andra människor kommit till skada. Nitton procent ångrar "allt", medan 11 procent mest grämer sig för att de "klantat till det" så att de åkt fast. För utförligare beskrivning och citat se Appendix 2: "Ångrar du något du gjort som kriminell?"

Har du känt dig less på ditt kriminella liv vid några tillfällen? Åttiotre procent av männen svarar ja på denna fråga och 81 procent av dem har berättat varför. Trettioåtta procent är helt enkelt less på att sitta i fängelse. Nitton procent av männen tycker att de har trasslat till sina liv genom kriminaliteten. I tolv procent av svaren ingår funderingar kring att det är ett trist liv på det hela taget. Elva procent nämner drogernas negativa inverkan. Tio procent tycker att det har blivit för arbetsamt. Sex procent av männen nämner att det drabbat familjen. För utförligare beskrivning och citat se Appendix 2: "Har du känt dig less på ditt kriminella liv vid några tillfällen?"

Gav på det hela taget det kriminella livet männen vad de hade hoppats på? Nej, svarade 58 procent. Tjugosex män av de 100 fick ut vad de hoppats på medan 16 procent tyckte att det varit både bra och dåligt. Om det blivit som de förväntat sig eller hoppats, skulle de fortsätta med det kriminella livet då? Ja, svarar 38 män.

Tjugofyra män säger att de inte skulle fortsätta med det kriminella livet även om det gett dem vad de hoppats på och anledningar de uppgivit till detta är bland annat att de inte hade några förväntningar (11 män). Tio män drömde om de stora pengarna, men det blev inte så och skulle förmodligen inte bli det i framtiden heller.

För utförligare beskrivning och citat se Appendix 2: "Om det blivit som du

förväntat dig eller hoppats; skulle du fortsätta det kriminella livet då?"

MISSBRUK (NARKOTIKA, TABLETTER OCH ALKOHOL)

Endast två av männen (2%) har aldrig använt droger, medan 62 procent både har använt och fortfarande använder droger och 36 procent har använt droger men gör det inte nu längre.

Över hälften av männen (53%) hade redan debuterat i missbruk vid 13 års ålder. Tretton år var också den ålder då flest av de hundra männen började missbruka. Femton år var näst den ålder då flest började. Vid denna ålder har 79 procent av männen påbörjat ett missbruk. Anmärkningsvärt är att den tredje vanligaste debutåldern var så tidig som 11 år (12%). Intressant att notera är också att 10 procent av männen påbörjade ett missbruk först i 20-årsåldern, eller senare.

Sextiosex av de nittioåtta män som svarat på frågan hade hasch som debutdrog. Därefter kommer amfetamin (14 män) och sniffning (12 män), 2 män debuterade med heroin. Arton av männen har missbrukat tabletter. Åttiosju av de nittioåtta männen fortsatte sin missbrukskarriär med en ny drog. För 57 procent av dem var den drogen amfetamin och för 20 procent utgjordes den av hasch. Sexton procent hade heroin som andra drog. Tre personer hade LSD som andra drog och en vardera opium, kokain och speed. Femtiofem procent av männen var 17 år eller därunder när de påbörjade sitt missbruk av drog nummer två. Hela 13 procent var mellan 10 och 12 år.

Fyrtioåtta av de nittioåtta aktuella männen fortsatte till en tredje drog. Trettiofem procent hade amfetamin som tredje drog och nästan lika många heroin.

Femton procent hade LSD och tio procent kokain. Två personer hade hasch och en person svamp. Vid 20 års ålder och därunder hade 58 procent av männen hunnit till sin tredje drog. Den yngsta var 11 år. Tjugonio män fortsatte till en fjärde drog. Femtionio procent av dem fortsatte med heroin, 24 procent med kokain, 17 procent med LSD och en man med ecstasy. Vid 24 års ålder och yngre hade 56 procent av männen provat sin fjärde drog. Den yngsta var 15 år. Tolv män fortsatte till en femte drog. Trettiofyra procent till heroin, 33 procent till LSD och 25 procent till ecstasy. En man fortsatte till kokain. Sextio procent av männen var vid detta tillfälle 25 år eller yngre. Den yngste var 17 år.

Sex män fortsatte till en sjätte drog. Två till "allt", två till morfin och en vardera till ecstasy och svamp. Den yngsta var 18 år gammal och den äldste 30 år. En vanlig missbruksutveckling tycks vara från sniffning till hasch och sedan vidare till amfetamin och eventuellt heroin.

På frågan: "Hur gammal var du första gången du söp dig redlost berusad?" svarar tolv av männen att de aldrig varit så berusade. Övriga åttiosex, som det föreligger svar från, uppger åldrar mellan 6 och 22 år. Medianen ligger på 12 år då de flesta också upplever sin första stora fylla (16%). Därefter följer åldrarna 13 år (14%) och 14 år (10%).

Femtiofem procent av männen svarar nej på frågan om det numera händer att de super sig fulla. Trettiosex procent säger att de gör det ibland och nio procent super sig ofta fulla. Sjuttionio procent av männen anser sig inte ha problem med spriten medan fem procent anser sig ha stora problem. Sexton procent säger sig ha vissa alkoholproblem. Trettioen pro-

cent av männen blir aggressiva när de dricker sprit och sjuttiosju procent av dem brukar då slåss. Sju procent av männen blir ibland aggressiva när de dricker och då händer det även att de slåss. De flesta (62%) blir inte aggressiva när de dricker.

SKOLGÅNG OCH UTBILDNING

En dryg fjärdedel av männen (26%) har inte fullgjort grundskolan. Fyrtiotvå procent har dock gjort det och 22 procent har gått i gymnasiet. Hälften av männen har någon annan utbildning förutom skolan. Fjorton procent har kockutbildning, 10 procent är bilmekaniker och 10 procent svetsare. I övrigt finns vårdbiträden, verkstadsmekaniker, styr- och reglarmekaniker, sprängare, snickare, bussförare, målare, personlig assistent, plåtslagare, frisör, teletekniker, glasmästare, hovslagare, grävmaskinist, dekoratör, grafiker, m.m. En har styrmansexamen och en läser till jurist vid Uppsala universitet.

Fyrtiofyra procent av dem trivdes inte i skolan och 71 procent skolkade mycket. Trettioåtta procent trivdes varken bra eller dåligt så de som trivdes var alltså i klar minoritet, bara 18 procent. Fyrtiofyra procent anser att deras läs- och skrivförmåga är helt acceptabel och 24 procent att den är utmärkt. Tjugofyra procent säger sig ha vissa svårigheter, medan 8 procent uppger sig ha stora svårigheter. I 76 procent av fallen hade männens föräldrar inga förväntningar på att de skulle vara duktiga i skolan och kanske studera vidare till något prestigefullt arbete.

Mer än hälften av männen (54%) var ibland inblandade i bråk med lärarna och 52 procent i bråk med andra elever. Arton procent var ofta inblandade i bråk både med lärare och andra elever. Detta innebär ju också att så många som 28 resp. 30

procent inte var inblandade överhuvudtaget i några bråk i skolan.

UPPVÄXT

Femtioåtta procent av männen har huvudsakligen vuxit upp i storstad i Sverige och 18 procent i småstad. Endast 9 procent har vuxit upp utomlands. Fyrtioåtta procent har helt (36%) eller delvis (12%) vuxit upp hos sina biologiska föräldrar. Tjugosju procent har vuxit upp med endast modern, helt (14%) eller delvis (13%). Av övriga 25 procent har endast 17 procent inte vuxit upp hos sina biologiska föräldrar.

Det vanligaste är alltså att man växer upp hos sina biologiska föräldrar. Femtioenio procent av männen har dock upplevt att föräldrarna skildes. I 11 procent av fallen var föräldrarna aldrig gifta eller sammanboende. Trettioen procent har dock vuxit upp i familjer som inte splittrats. För dem vars föräldrar skildes hade över hälften av männen upplevt skilsmässan vid 7 års ålder, eller tidigare. Det vanligaste var att man sedan levde med endast modern.

Femton procent av männen misshandlades av fadern eller styvfadern, fadersfiguren, under uppväxten, 7 procent misshandlades av modern och 3 procent av bägge föräldrarna. Enligt männens uppgifter hade 41 procent av dem föräldrar där den ena eller bägge (15%) var missbrukare. Det i särklass vanligaste missbruket bland mödrarna var alkohol (13 av 22). Därefter en blandning av sprit och tabletter (4 mödrar). Två mödrar missbrukade amfetamin, en missbrukade heroin, amfetamin och alkohol, en annan morfin och alkohol och slutligen en mor som endast missbrukade tabletter. Även bland fäderna var det vanligaste miss-

bruket alkohol (27 av 33). En missbrukade sprit och tabletter, en annan hasch och sprit. Tre av fäderna missbrukade amfetamin och en annan de droger han kom över.

Sex procent hade en moder med psykiska problem och en man (1%) hade föräldrar där bägge hade psykiska problem. Femton procent hade en kriminell far, en man en kriminell mor och en annan hade föräldrar som bägge var kriminella. Den vanligaste bilden av uppväxten är alltså att man växer upp utan psykiska problem, kriminalitet, misshandel och missbruk hos föräldrarna.

De flesta av männens föräldrars ekonomiska situation var varken god eller dålig under uppväxten (39%), 35 procent hade föräldrar med ganska god ekonomi och lika många hade föräldrar med mycket god ekonomi som de som hade föräldrar med ganska dålig ekonomi (11% för vardera alternativ). Endast 4 procent av männen hade haft föräldrar med mycket dålig ekonomi under uppväxten.

Åttioåtta procent (av de 74 män som hade någon närvarande fadersfigur under uppväxten) hade en far som mestadels hade ordinarie arbete och 64 procent (för 12 män saknas uppgift) en mor som mestadels arbetade. Tjugotre procent av männen hade en mor som var hemmafru och 4 procent en far som inte yrkesarbetade. Endast tre män hade upplevt att någon av föräldrarna haft längre arbetslöshetsperioder, tre män att fadern varit arbetslös under kortare perioder och åtta män att modern varit arbetslös.

Hur såg det då ut med trivseln hemma? Över hälften (54%) svarade att det oftast var OK. Sexton procent vantrivdes medan 10 procent tyckte att det verkligen varit en lycklig period av hans

liv. Nästan hälften av männen (49%) tyckte att uppväxten på det hela taget varit mycket eller ganska bra. Tjugosju procent tyckte den varit ganska dålig eller mycket dålig. Trots de övervägande positiva omdömena vad uppväxten beträffar vill inte 78 procent av männen att deras barn (om de har eller hade) skall växa upp som de har gjort.

En fjärdedel (25%) av de öppna svarsalternativen på frågan "Vad skulle du vilja blev annorlunda för dem?" handlar om att ha en "riktig" familj. Tjugo procent innehåller önskingar om kärlek och trygghet liksom även önskingar om att barnen inte skall hamna i dålig miljö med missbruk och fel umgänge. Se Appendix 2: "Om du har eller hade barn, skulle du vilja att de växte upp som du har gjort?" för citat och utförligare redovisning av männens svar.

Vid 15 års ålder hade 50 procent av männen flyttat hemifrån. Vid 17 års ålder hade ytterligare 25 procent lämnat hemmet. Över sju procent var självförsörjande redan i 12-årsåldern. Ytterligare 9 procent tillkom som självförsörjande under 13 årsåldern, men annars låg de vanligaste åldrarna när männen blev självförsörjande i intervallet 15 till och med 18 år (72%). Medianåldern ligger på 16 år.

KVALITET I RELATIONER

Femtionio procent av männen har fortfarande sina föräldrar i livet. Tjugonio procent har mist sin far och en fjärdedel var 14 år eller yngre när det hände, medan 12 procent har mist sin mor och medelåldern när detta hände var 21 år. Sextiofem procent anser sig ha en ganska bra eller mycket bra relation till sin mor. Fyrtiotvå procent anser sig ha det till sin far. En mycket dålig relation anser sig elva pro-

cent ha till sin mor och 25 procent till sin far (frånvarande fäder; avsaknad av förebilder och identifikationsobjekt).

Endast för 26 av männen inträffar det att de träffar sina föräldrar tillsammans, och det sker i hälften av fallen bara någon gång om året. Mamman träffar man desto oftare. Trettiofyra män träffar henne någon gång i månaden eller oftare. Motsvarande siffra för fäderna är fyra män. Sju män träffar aldrig sina mödrar och tretton män aldrig sina fäder. För trettiosju procent av männen har det hänt att de känt att de skulle behöva skära av vissa familjeband för att klara av sitt eget liv på ett bättre sätt.

Vilka är då de personer man ansett sig tvungen att bryta med? Trettiofyra män har svarat på frågan och av dem nämner tolv män bägge föräldrarna, sju män modern och tre fadern. Fyra män nämner hela närmsta släkten. Resten är blandat styvsyskon, bröder och systrar. Endast en nämner sin fru.

Finns det, eller har det funnits, åtminstone en person i ditt liv som Du har haft absolut förtroende för och alltid har känt stöd ifrån? På denna fråga svarar hela 26 procent av männen nej. Nitton procent, av de 74 procent som haft en sådan person, kan inte längre vända sig till denna, och för 86 procent av dem finns det ingen som kan ersätta denna person heller. Vad har det rört sig om för personer? Sjuttioen av männen har svarat på denna fråga. Tjugoen procent nämner en nära vän eller vänner. Tyvärr är många av dessa goda vänner nu döda. Lika många (18%) nämner mor som de som nämner frun eller flickvännen. Sex procent nämner föräldrarna och likaså sex procent f.d. fästmän. Två män vardera uppger släkt som bror, syster och mor, moster och f.d. frun. Två

män uppger sin övervakare. Endast enstaka män har uppgett följande alternativ; far, fosterfar, styvmor, syster, syster och bror, faster, mormor, mamma och flickvän, min dotter och utanför släkt och familj; en lärarkandidat från gymnasiet, min terapiledare på behandlingshem och en äldre pensionär.

Sextiotre procent av männen lägger numera större vikt vid att ha nära och goda relationer till andra människor än tidigare.

SYSKON

Nittiofem procent av männen har syskon. Endast fem är ensam barn. Antalet syskon varierar från ett till nio. Det vanligaste är att man har två syskon (35%) eller ett (24%). De flestas syskon är varken kriminella eller missbrukare och åtskilliga av männen har syskon som har ett ordinarie arbete.

Det är lika vanligt att man inte umgås alls med sina syskon som att man umgås med alla. Läger man ihop dem som umgås med alla syskon med dem som umgås med några är det dock vanligare att man har kontakt med åtminstone något syskon än att man inte alls har det. Tyvärr är uppgifterna om hel eller halvsyskon så osäkra att man inte kan dra någon slutsats om graden av släktskap inverkar på umgänget.

VÄNNER

Femtio procent av männen är nöjda med den vänskapskrets de har och följaktligen är 41 procent inte nöjda. Vad är det då man är missnöjd med? Fyrtiotvå procent beklagar sig över att vännerna är missbrukare och 15 procent över att de är kriminellt belastade. Tio procent tycker att de är opålitliga människor. Femton procent är missnöjda med själva kvaliteten i

vänskapen och tio procent anser inte att de har några vänner. För utförligare beskrivning och citat se Appendix 2: "Är du nöjd med den vänskapskrets du har?"

Trettioen av de 100 männen har inga som helst "sociala" vänner, dvs. vänner som inte sysslar med kriminalitet och droger. Tjugoen män har inte besvarat frågan, eller svarat att de inte vet. De resterande 48 männen uppgav sitt sociala umgänge till mellan en och trettio personer, med en median på två vänner. De flesta av männens vänner är både missbrukare (63%) och kriminella (59%). De har dock också några få vänner som har ordinarie arbete (62%).

Av de 86 män som svarat på frågan om det är roligare, häftigare att umgås med kriminella och missbrukare än med "vanligt socialt folk" svarar 43 procent att det varken är eller har varit roligare. Trettiofyra procent har tidigare tyckt att det är roligare, men tycker inte längre så, medan 24 procent svarar ja på att det är roligare att umgås med denna typ av folk. För citat och kommentarer från männen, se Appendix 2: "Är det roligare, häftigare att umgås med kriminella och missbrukare än med "vanligt socialt folk?"

På frågan om man känner sig hemma där, att de liknar varandra fördelar sig svarsfrekvensen lika (33%) på de tre svarsalternativen; Jag kände och känner mig hemma där, jag har känt mig hemma där, men inte nu längre och nej, jag varken kände eller känner mig hemma där. (varierande grader av kriminell identitet).

Femtio procent av männen har vänner de kan kontakta i svåra lägen som kan hjälpa och stötta dem. Ytterligare 4 procent svarar både ja och nej på den frågan. Det är dock bara 25 procent som ganska så ofta brukar använda sig av denna hjälp och detta stöd. Kvarstår dock

faktum att hela 37 procent inte har några vänner alls som kan stödja dem vid behov.

PARTNER

Över hälften av männen (53%) uppger att de inte har någon partner. Av dem som har en partner uppger över hälften (54%) att relationen är mycket bra på det hela taget. Ingen anser att den är mycket dålig, men fyra män (9%), anser att den är ganska dålig.

Trettioåtta procent har en partner som sysslar med kriminalitet och 45 procent en som missbrukar. I samtliga missbruksfall rör det sig om amfetamin, antingen som enda drog (55%) eller i kombination med heroin (20%) eller lugnande tabletter (10%), hasch (10%) eller alkohol. Trettiofyra procent har en partner som har ett ordinarie arbete. Även om det vanligaste är att ha en partner som saknar ordinarie arbete, är alltså också det vanligaste att ha en partner som varken sysslar med kriminalitet eller är missbrukare.

Fyrtiotre procent av paren är i det stora hela ganska överens om vad pengarna i den gemensamma kassan skall gå till, trettio två procent är till och med helt samstämmiga. För elva procent är det ganska mycket delade meningar kring ekonomin.

Männen är dock svartsjuka. Trettiofem procent säger sig vara mycket svartsjuka och att en eventuell otrohet skulle få svåra konsekvenser. Ytterligare 26 procent anser sig vara ganska svartsjuka och säger att en otrohet inte skulle passera obemärkt, men eventuellt vara reparabel. De flesta (55%) uppger att de aldrig någonsin slagit sin partner, men det innebär ju också att så många som 45 procent har gjort

det. Tjugoåtta procent har begränsat sig till "någon enstaka örfil någon gång utan betydelse", medan 9 procent konstaterat "ja, jag har slagit henne."

BARN

Sextiotvå procent av männen har barn. De flesta (58%) har ett barn. Tjugosju procent har två barn, 13 procent tre barn och en av männen har fyra barn. Barnens ålder varierar mellan 2 veckor och 20 år. En tredjedel av barnen är 6 år eller yngre, en annan tredjedel mellan 7 år och 12 år och resterande tredjedel mellan 13 år och 20 år. Det är 61 flickor och 58 pojkar.

Fyrtiotre av de sextiotvå männen (77%) har inte sina barn boende hos sig, men 62 procent har kontakt med dessa barn. Tjugo män (36%) har inte någon kontakt med sina barn.

Vad beträffar uppfostran vill 70 procent av männen inte vara stränga, utan snarare förstående och kärleksfulla. Fyrtiosex procent svarar på frågan om de är konsekventa och håller på vad de säger att de improviserar lite beroende på hela situationen och 40 procent att de för det allra mesta är konsekventa. Sjuttionio procent av männen anser att det är mycket viktigt att sätta upp normer för barnen och lära dem vad som är rätt eller fel. Tjugoen procent anser att det är ganska viktigt. Ingen anser att det inte är viktigt.

Åttiotvå procent av männen som inte har några barn längtar efter barn. Är det något som hindrar dem från att skaffa barn? Ja, svarar 55 procent. Vad är det då som hindrar? Femtiofem procent av dem uppger hela sin nuvarande livsstil som olämplig och 23 procent sitt missbruk. Tjugotre procent kan antingen inte få barn eller har inte någon lämplig moder till barnet. För citat och utförligare be-

skrivning se Appendix 2: "Är det något som hindrar dig från att skaffa barn?"

LIVSSITUATION NU

Över hälften av männen har inte någon bostad (55%). Fjorton procent har andrahandskontrakt eller är inneboende. Endast 12 procent har en egen lägenhet med första-handskontrakt. Tjugotre procent är ganska nöjda med hur de har det ordnat med bostad och 11 procent är mycket nöjda.

Femtiosju procent uppger att de är ensamstående och de flesta av dem (37%) säger sig trivas ganska bra med det, medan 25 procent varken trivs eller vantrivs. Mer än en fjärdedel (28%) vantrivs dock mycket starkt eller ganska starkt med att leva som ensamstående. Nitton procent av männen lever med flickvän eller fästmö och tio procent med fru och barn. Fem procent bor med kompisar. Övriga bor hos mor (4), far (1) eller syskon. Sambotiden varierar mellan 2 månader till 20 år. Medianen ligger vid 2 år och 9 månader. Elva procent har stadigt sällskap. Tiden varierar från några månader till 10 år. Nittiotre procent av männen har flera förhållanden bakom sig. För 73 procent gäller det mellan 1 till 4 förhållanden. Femtiosju procent av hushållen är ensamhushåll och 26 procent tvåpersonhushåll. Vart tionde hushåll omfattar fyra personer och 6 procent tre personer.

ARBETSLIVSERFARENHET

Drygt tjugo procent av männen har ingen som helst arbetslivserfarenhet. Av de 78 män, som det föreligger uppgifter från, har 36 procent i allmänhet trivts bra på sina/sin arbetsplats och lika många trivsel har varierat. Endast åtta procent har trivts dåligt. De flesta har kommit mycket bra

eller ganska bra överens med sina arbetskamrater (44 resp 43%). Vad gäller chefer har de flesta kommit ganska bra överens med dem (45%) och 22 procent mycket bra överens. Endast en person uppger att han har kommit mycket dåligt överens med arbetskamraterna och tre personer att de kommit mycket dåligt överens med chefen.

Det vanligaste var alltså att man trivdes på arbetet och kom överens med både arbetskamrater och chefer. Vad beträffar att ta order och vara underordnad någon, svarar precis hälften av männen att de inte har problem med den saken, vilket ju dock också innebär att 50 procent har det. Det framkom vidare att 33 procent har ganska svårt att ta order och underordna sig, medan 18 procent har mycket svårt för detta.

Över hälften av männen (58%) uppger att de inte har haft svårt för att behålla sina arbeten och de flesta (78%) var inte heller frekvent frånvarande från arbetet. Drygt trettio procent hade dock haft ganska svårt för att behålla sina arbeten och 11 procent mycket svårt. Arton personer av de 78 som har arbetslivserfarenhet var ofta frånvarande från arbetet. I 33 procent av fallen berodde det på drogmissbruk och i andra 33 procent på en blandning av att det var tråkigt, svårt att passa tider och vantrivsel. Den längsta tiden männen varit på en och samma arbetsplats varierar från 2 månader till 12 år. Medianen ligger vid 3 år.

Vid undersökningstillfället ställdes också frågan hur det såg ut på arbetsfronten inför frivivningen. Fanns det något arbete som väntade på dem när de kom ut? Här såg det inte så ljus ut. Åttiotre procent svarade nej. Någon form av sysselsättning? Även här svarade 83

procent nej. Oroade sig då männen för hur de skall kunna försörja sig? Femtionio procent svarade nej, alltså den övervägande delen av männen, och det kan ju låta litet förvånande och oroväckande. Arton män var dock mycket oroliga och tjugotre ganska oroliga för hur de ska kunna försörja sig.

EKONOMI – PENGARS BETYDELSE

Hur har då männen huvudsakligen försörjt sig hittills? Den största gruppen (34%) har försörjt sig på "ren" kriminalitet. Det närmast vanligaste försörjningsalternativet (12%) är "halvskumt" svartjobb, ej berättigade bidrag osv., följt av berättigade bidrag, såsom socialbidrag, AMS etc. (11%). Endast 3 procent har huvudsakligen försörjt sig på vanligt arbete. De övriga 40 procent har försörjt sig på en blandning av ovanstående alternativ. För 17 procent av dem finns inslag av "laglig" försörjning i alternativen.

Tretton procent av männen hävdar att de hade det sämre ställt ekonomiskt under sina kriminella perioder än under sina brottsfria, medan 67 procent säger sig ha haft det bättre ställt. Tjugo procent anser att det inte var någon skillnad.

På frågan: "Är pengar något betydelsefullt för dig? Står de för någonting särskilt?" svarar 67 procent av männen ja. Vad betyder då pengar? Fyrtio procent av männens svar berör olika aspekter av att pengar är nödvändiga för att överleva och för att få en dräglig tillvaro. Tjugotvå procent anser att pengar är bra att ha och att pengar helt enkelt är viktiga. Några av dem tycker att pengar är allt och nyckeln och själva grunden till allt. Sexton procent betonar framför allt friheten och oberoendet som pengar kan ge. Fem procent be-

tonar makten, fem procent tryggheten och andra fem procent drogerna man kan köpa. För en utförligare redogörelse och citat se Appendix 2: "Är pengar något betydelsefullt för dig? Står de för någonting särskilt?"

Är det någon skillnad mellan "ärligt förtjänade pengar" och "kriminella pengar?" Är de olika värda, har man dem till olika saker, osv.? Tjugonio procent av männen tycker att det är mycket stor skillnad. Femtionio procent av dessa anser att man *värdesätter ärliga pengar mer*. Trettioen procent påpekar lättillgängligheten vad kriminella pengar beträffar och att det gör att man uppskattar dem mindre. Arton procent tycker att det är ganska stor skillnad mellan ärliga och kriminella pengar. Mer än hälften av dem värdesätter de ärligt förtjänade pengarna mer än de kriminella. Trettiofyra procent anser att lättheten att skaffa kriminella pengar också gör att de är mindre värda. Hälften av männen tycker inte att det är någon skillnad alls. Varannan av dessa anser att pengar är pengar och det är inte mer med det. För 18 procent innehåller svaren någon form av konstaterande att man använder pengarna till samma saker och får lika mycket för dem. Sex procent anser att "pengar luktar inte". För en utförligare redogörelse och citat se Appendix 2: "Är det någon skillnad mellan "ärligt förtjänade pengar" och "kriminella pengar?" Är de olika värda, har man dem till olika saker osv.?"

Nästan hälften av männen anser att trygghet och lön väger lika tungt i ett arbete. Nitton män sätter tryggheten före lönen och 30 män sätter lönen före tryggheten. Knappt hälften av männen skulle eventuellt kunna tänka sig att satsa på en lång utbildning, eller göra en långsam karriär, för att så

småningom få ett välbetalt jobb. Sjutton procent är helt beredda på en sådan satsning, medan 29 procent säger absolut nej.

ALLMÄNNA VÄRDERINGAR KRING KRIMINALITET

Fyrtioåtta procent av männen anser att det delvis stämmer att de väger risk mot förtjänst innan de begår ett brott. Trettiofyra procent instämmer helt i detta påstående medan 18 procent inte alls instämmer. Fyrtionio procent tycker att det delvis stämmer att de har börjat tycka att det är för riskfyllt att begå brott. Trettiosex procent instämmer helt i detta, medan 15 procent inte alls instämmer. Trettioåtta procent instämmer delvis i att det inte har varit ekonomiskt lönsamt att begå brott, medan 35 procent hävdar att det inte stämmer alls. Tjugoåtta procent av männen instämmer dock helt i påståendet att deras brottsliga verksamhet inte har lönat sig ekonomiskt. Fyrtiotre procent instämmer inte alls i påståendet att det skulle vara för arbetsamt att begå brott. Trettioåtta procent instämmer delvis och 19 procent helt. Något som de flesta helt instämmer i är att de inte har tid att sitta i fängelse längre (70%). Tjugofyra procent instämmer delvis och endast 6 procent håller inte alls med. Ett "burn-out" fenomen?

LIVSKVALITET

På frågan: "Tycker du att du har uppnått något meningsfullt med ditt liv?" svarar 58 av de 100 männen ja. Svar föreligger från 54 av männen på vad detta meningsfulla består av. Fyrtiosex procent av svaren berör det faktum att männen blivit fäder, 19 procent hävdar att de fått en stor livserfarenhet och 13 procent nämner olika

former av självkänedom. Två män nämner intryck från resor. För utförligare redogörelse och citat se Appendix 2: "Tycker du att du har uppnått något meningsfullt med ditt liv?"

Nittiotre av de 100 männen har svarat på den öppna frågan: "Vad tycker du är de viktigaste målen man kan ha i livet för "att få ett bra liv"? För 48 procent av dessa män innehöll svaren en önskan om ett liv med bra relationer, kärlek och trygghet. Ett vanligt socialt liv. Sexton procent tänker på den personliga utvecklingen. Två män söker Gud. Fem procent har njutning som livsfilosofi. En man nöjer sig med att bara få en bostad. Sex procent har uttalat kriminella värderingar och fem procent drömmer om att bryta den kriminella identiteten. För citat och utförligare beskrivning se Appendix 2: "Vad tycker du är de viktigaste målen man kan ha i livet för "att få ett bra liv"?"

Har ovanstående värderingar förändrats över tiden? Nej, svarar 67 procent av männen.

Tjugoåtta av de trettioen män som uppgivit att deras värderingar har förändrats har också uppgivit hur de förändrats. Hälften av männen nämner sin ålder och att en mognadsprocess har inträffat. Nära relationer och familjen har blivit viktigare. Fyrtio procent nämner explicit förändringar i värderingar vad gäller det kriminella livet. För citat och utförligare beskrivning se Appendix 2: "Har dessa värderingar förändrats över tid?"

Note. Frågeformuläret presenteras i Appendix 1; Utdrag ur hundra återfallsförbrytarens svar på de öppna svarsalternativen i frågeformuläret för föreliggande projekt 'Lyckas mot alla odds' presenteras i Appendix 2.

UPPFÖLJNING EFTER TRE ÅR I 'FRIHET'

Några bakgrundsfaktorer som särskiljer gravt kriminella män som återfaller respektive inte återfaller i brott.

DEN UNDERSÖKTA GRUPPEN

Etthundra män, intagna på fängelse i Stockholmsregionen, ingick i undersökningsgruppen. Männen var födda mellan 1959 och 1966. Samtliga hade minst 3 fängelsedomar bakom sig och en sammanlagd strafftid på minst 1 års fängelse (urvalskriterium). Ingen hade mer än 9 månader kvar till frigivningen.

UPPFÖLJNING 3 ÅR EFTER FRIGIVNINGEN.

För varje man studerades brottsaktiviteten under en treårsperiod räknad från det datum de skulle frigges, efter undersökningstillfället. Efter vederbörligt tillstånd kunde uppgifter rörande registrerade lagöverträdelse erhållas från Polisregistret, samt registerdata från SCB avseende eventuella dödsfall och emigration. Denna information om brott, dödsfall och emigration sträcker sig fram till februari 2001. Vid den tidpunkten hade hela den undersökta gruppen haft möjlighet att vara på fri fot i minst 3 år.

GRUPPINDELNING

De undersökta personerna delades in i fyra grupper *efter grad av återfall i brott*.

Grupp BF (brottsfria, n=9). Den utgörs av 9 personer som varit helt brottsfria under treårsperioden. De hade varken fått fängelsestraff eller någon annan påföljd;

Grupp LB (lindriga brott, n=11). Elva män hade inte fått några fängelsedomar under perioden, men de hade fått andra domar, dvs 'domar, men ej fängelse' (Grupp LB, n= 11);

Grupp FD, (fängelsedomar, n=49). Fyrtionio män hade under uppföljningsperioden dömts till 1 - 3 fängelsedomar. Av dessa hade tjugoen män fått en fängelsedom, tolv män två fängelsedomar och sexton män tre fängelsedomar. Många av dem hade också andra påföljder.

Grupp AR (allvarlig recidivism, värstinggrupp, n=27). Tjugosju män utgjorde en grupp som ofta återfallit i brott under treårsperioden. Fjorton av dessa män hade fått fyra fängelsedomar, fem män hade fått fem fängelsedomar, tre män sex fängelsedomar, fyra män sju fängelsedomar och en man åtta fängelsedomar under perioden. Även här förekom dessutom andra påföljder.

BORTFALL

Sex av männen hade dött, men tre av dem alldeles i slutskedet av de tre åren efter frigivningen, varför de fick vara med i återfallsstudierna. En man hade emigrerat på ett tidigt stadium efter frigivningen. Det återstod alltså återfallsdata för nittiosex av de hundra männen. Chi-square prövning och envägs variansanalys av de fyra bortfallna männen mot de 96 återstående vad beträffar födelseår, antal fängelsedomar och sammanlagd tid de dömts till fängelse visade inte på några signifikanta skillnader (ns).

Det var således endast nio (9,4%) av de studerade 96 personerna som inte senare återfanns i brottsregister tre år efter frigivning. Övriga hade mer lindriga eller allvarigare påföljder. Det kan noteras att så många som 76 av personerna (79,2%) återfanns med en eller flera fängelsedomar under treårsperioden. Att upphöra med brott (här definierat som att ej vara registrerad för brott under den aktuella uppföljningsperioden) var något som utmärkte endast ett fåtal av de undersökta. Det 'typiska' mönstret var att männen fortsatte att begå brott.

UNDERSÖKNINGSINSTRUMENT

FRÅGEFORMULÄR

Ett frågeformulär, som tidigare utprovats i pilotstudie i form av en intervjuguide (Sundell, Flodin, Rydén-Lodi, 1996) och reviderats för användning i föreliggande studie, ifylldes på fängelset av undersökningsdeltagarna före en påföljande djupintervju (beträffande djupintervjun, se Rydén-Lodi, 2005). Frågeformuläret består av 94 items fördelade på följande områden.

(1) Kvalitet i uppväxten: Förekomst av missbruk, psykiska problem och kriminalitet hos föräldrarna. Misshandel i hemmet. Arbetslöshet och ekonomiska problem hos föräldrarna. Fp:s egen bedömning av kvaliteten på sin uppväxt.

(2) Kriminalitet/Brottsvärderingar: Hur tidigt började fp:s brottsliga verksamhet. Vad vidtogs för åtgärder för att stoppa fp. Hur ser fp själv på sin kriminella verksamhet.

(3) Missbruk: Frågor avseende om fp har/har haft missbruk (narkotika, tabletter och alkohol). Hur har den eventuella missbrukskarriären sett ut. Förändringar och reaktioner på eventuellt missbruk.

(4) Skolgång och utbildning: Nivå av utbildning, trivsel, skolk, bråk. Läs- och skrivförmåga. Föräldrarnas eventuella förväntningar och engagemang i skolfrågan.

(5) Arbetslivserfarenhet: Anställningar, trivsel, relation till överordnade och arbetskamrater. Frånvaro och varaktighet. Eventuella problem med att ta order.

(6) Familjrelationer (föräldrar, partner, barn): Kvalitet i relationen till föräldrar och eventuell partner. Eventuella problem med svartsjuka, misshandel, ekonomi. Partners bakgrund vad beträffar drogmissbruk, kriminalitet, arbetslöshet. Fp:s värderingar kring barnuppfostran, disciplin, konsekvens och normer. Fp:s umgänge och ansvarstagande för sina barn, antal barn.

(7) Kvalitet i relationer (socialt stöd): Hur ser det sociala nätverket ut runt fp? Hur uppfattar fp kvaliteten på detta? Förändringar i det sociala nätverket både ur kvantitativ och kvalitativ synvinkel. Fp:s bedömning av sin egen sociala tillhörighet.

(8) Livssituation vid undersökningstillfallet: Hur är fp:s bostadssituation? Vilka personer ingår i hushållet? Frågor kring trivsel och stöd.

DATABEARBETNINGAR

Männen i de fyra *återfalls*grupperna jämfördes med avseende på erhållen information inom de områden som beskrivs ovan. Gruppjämförelser studerades medelst Chi²-analyser och envägs variansanalyser

(ANOVA) med Duncans post-hoc testningar av parvisa gruppskillnader (signifikansnivå, $p < 0.05$). Jämförelser av medelvärden mellan ytterlighetsgrupperna studerades medelst Student's *t*-test (tvåsvansad), och hänsyn har tagits till ev olikheter i variansestimater. Endast signifikanta resultat (och tendens till signifikans) redovisas i tabellerna. Jämförelser där grupperna inte skiljde statistiskt signifikant kommenteras till dels i den löpande texten.

RESULTAT OCH KOMMENTARER

GRUPPENS FÄNGELSEDOMAR VID STUDIENS BÖRJAN

Antalet fängelsedomar bland männen vid det ursprungliga undersökningstillfället varierade från tre (urvalskriterium) till tjugonio domar. Medeltalet låg på drygt tio domar. Vad beträffar den sammanlagda tiden för fängelsestraffen som männen ådömts så varierade den mellan ett år (urvalskriterium) och 20 år (M= 5 år 4 mån).

ÅLDER, RELATIVT ANTAL FÄNGELSEDOMAR OCH TILLDÖMD FÄNGELSETID VID STUDIENS BÖRJAN

Envägs variansanalys (ANOVA) av antal fängelsedomar och tilldömda antal månader i fängelse vid studiens början över ålder gav icke-signifikant resultat ($F= 0.62$, ns; respektive $F= 1.40$, ns). Det var således inte generellt så, vid undersökningens början, att ju äldre man var, desto fler domar hade man bakom sig och sammanlagt längre strafftid. En efterkontroll av antal månader i fängelse vid studiens början över de vid uppföljningen erhållna fyra återfallsgrupperna visade icke-signifikant resultat ($F= 1.44$, ns). Antalet fängelsedomar vid studiestarten, skiljde däremot signifikant mellan återfallsgrupperna, genom att de 27 män som kom att utgöra gruppen allvarlig recidivism (AR, 4 fängelsedomar eller flera under uppföljningen) redan från undersökningens början hade haft fler domar bakom sig än

övriga återfallsgrupper ($F= 4.72$, $p < 0.005$). Detta kan innebära att de har 'åkt ut och in' på fängelse och därigenom fått en mer markerad livsstil och identitet som vaneförbrytare.

ÅDÖMD TID TILL FÄNGELSE- STRAFF UNDER UPPFÖLJNINGSPERIODEN

Den sammanlagda tiden för fängelsedomarna under 3-årsperioden efter frigivning var för de 76 män som fått fängelsedomar följande.

Upp t.o.m. 6 mån (n= 18),
 7 mån - 1 år (n= 16),
 1 år 1 må - 1 år 6 må (n= 18),
 1 år 7 må - 2 år (n= 10),
 2 år 1 må - 2 år 6 må (n= 9),
 2 år 7 må - 3 år (n= 3),
 3 år 1 må - 3 år 6 må (n= 0),
 3 år 7 må - 4 år (n= 1),
 4 år 1 må - 4 år 6 mån (n= 0),
 4 år 7 må - 5 år (n= 1).

BAKGRUNDSFAKTORER I DE FYRA ÅTERFALLSGRUPPERNA

Medelvärden (M) och standardavvikelser (SD) samt resultaten av envägs ANOVA med Duncan post-hoc testning över de fyra återfallsgrupperna avseende bakgrundsfaktorer redovisas i tabell 1. Resultat av Chi-2 analyser mellan de olika grupperna avseende items med icke-kon-

tinuerliga svarsalternativ presenteras i tabell 2.

Kvalitet i uppväxten. Av de studerade männen hade 48 procent vuxit upp hos sina biologiska föräldrar. Tjugosju procent hade vuxit upp med endast modern. Femtionio procent av männen hade dock upplevt att föräldrarna *separerade*. För de vars föräldrar skildes hade över hälften upplevt denna skilsmässa vid sju års ålder eller tidigare. Det vanligaste var att de sedan levt med endast modern. Femton procent av männen hade *misshandlats* av fadern, styvfadern, eller fadersfiguren under uppväxten och sju procent av modern. Tre procent av männen blev misshandlade av bägge föräldrarna. Enligt männens egna uppgifter hade 41 procent av dem föräldrar där någon var *missbrukare*. För femton procent av dessa, i sin tur, gällde att bägge föräldrarna var missbrukare. Det vanligaste missbruket var alkohol både bland fäder och mödrar. För sjutton procent av männen gällde att det fanns *krimi-*

nalitet hos föräldrarna. För femton procent gällde detta endast fadern.

På frågan om hur de hade trivts hemma, svarade mer än hälften av männen (54%) att det oftast var okey. En post-hoc testning mellan grupperna visade dock att de brottsfria männen i signifikant högre grad än övriga hade trivts hemma under uppväxten (tabell 1). Trots övervägande positiva omdömen vad uppväxten beträffar, så ville 78 procent av männen inte att deras barn (om de hade barn) skulle växa upp som de själva hade gjort. En Chi-2 prövning mellan grupperna gav signifikant resultat (se tabell 2). De män som fått fängelsedomar under treårsperioden efter frigivningen var mer negativa till att deras barn skulle växa upp som de själva gjort, jämfört med de som inte fått några fängelsedomar. Vidare visade resultaten att vid femton års ålder hade hälften av männen flyttat hemifrån. Inga skillnader framkom dock mellan grupperna i detta avseende.

Tabell 1. Jämförelse mellan fyra grupper av återfallsförbrytare, 'Inga domar alls' (BF, n= 9), 'Domar men ej fängelsedomar' (LB, n= 11), '1 - 3 fängelsedomar' (FD, n= 49) och allvarlig recidivism '4 fängelsedomar eller fler' (AR, n=27), avseende kontinuerliga variabler i frågeformuläret. Signifikanta resultat (och tendens till signifikans) av ANOVA analyser med signifikansnivå samt post-hoc test mellan grupperna (Duncan, p< 0.05).

	Gr BF (1)		Gr LB (2)		Gr FD (3)		Gr AR (4)		F	p<	Post-hoc test p<0,05
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD			
Kvalitet på uppväxt											
Trivts hemma	4,3	0,5	2,8	1,4	3,6	0,9	3,4	0,8	4,76	0,004	Gr1 vs Gr2 Gr1 vs Gr3 Gr1 vs Gr4 Gr2 vs Gr3
Kriminalitet/Brottsvärderingar											
Ekonomiskt lönsamt	1,9	0,6	1,5	0,7	2,3	0,8	2,0	0,7	3,09	0,03	Gr2 vs Gr3
Debutålder kriminalitet	11,8	4,8	13,5	6,0	13,4	5,0	10,2	3,7	2,89	0,04	Gr2 vs Gr3
Arbetslivserfarenhet											
Ej kommit överens med arbets-kamrater	1,6	0,5	1,1	0,4	1,9	1,0	1,7	0,6	2,30	(0,10)	
Ej kommit överens med chefer	2,0	0,5	1,1	0,4	2,6	1,0	2,2	1,2	4,99	0,003	Gr2 vs Gr3 Gr2 vs Gr4
Svårigheter att behålla arbetet	1,3	0,5	1,0	0,0	1,7	0,7	1,5	0,7	2,82	0,04	Gr2 vs Gr3
Kvalitet i relationer											
FP:s ålder när fadern avled	24,0	8,2	11,9	8,8	22,6	9,3	16,4	6,5	2,72	(0,10)	
Kriminella vänner	2,4	0,7	2,9	0,5	3,1	0,8	3,1	0,7	2,31	(0,10)	
Missbrukande vänner	2,3	0,7	2,9	0,5	3,0	0,7	3,0	0,6	2,92	0,04	Gr1 vs Gr3 Gr1 vs Gr4

Kriminalitet/Brottsvärderingar. Grupp AR var de som tidigast debuterade i en kriminalitet som de åkte fast för – de var då i genomsnitt 10,2 år gamla (se tabell 1). De skiljde sig signifikant från grupp FD.

Resultatet överrensstämmer med vad många forskare tidigare funnit, nämligen att en tidig debut i kriminalitet är en riskfaktor för en fortsatt kriminell karriär. Hela 87 procent av männens föräldrar

kände inte till att deras barn sysslade med kriminalitet när de började begå brott. Nästan hälften av männen skulle dock velat ha mer hjälp och engagemang från sina föräldrars sida när det började gå snett för dem.

Männen som ingick i undersökningen fick ta ställning till ett antal påståenden kring brottslig verksamhet och kryssa för i vilken grad dessa stämde överens med deras egen uppfattning. På frågan om det varit ekonomiskt lönsamt att begå brott

framkom en signifikant skillnad mellan de män som hade fått domar under treårsperioden, men inte någon fängelsestraff (LB) och de män som fått en, två eller tre fängelsestraff (FD). De som inte fått några fängelsestraff ansåg det mindre ekonomiskt lönsamt att begå brott än de med fängelsestraff under uppföljningsperioden. Över hälften av de studerade männen och alla utom en individ i den brottsfria gruppen uppgav att det kriminella livet inte gett dem vad de hoppats.

Tabell 2. Jämförelse mellan fyra grupper av återfallsförbrytare, 'Inga domar alls' (BF, n= 9), 'Domar men ej fängelsestraff' (LB, n= 11), '1 - 3 fängelsestraff' (FD, n= 49) och allvarlig recidivism '4 fängelsestraff eller fler' (AR, n=27), avseende kategorivariabler i frågeformuläret. Signifikanta resultat (och tendens till signifikans) av Chi-square analyser med signifikansnivå.

	Chi-2	DF	p<
Kvalitet i uppväxten			
Ej önska att egna barn får liknande uppväxt som de själva	8,78	3	0,03
Skolgång och utbildning			
Annan utbildning förutom skola	11,85	3	0,01
Föräldrars intresse för skolprestationer	7,87	3	0,05
Uppmuntran	7,53	3	(0,10)
Arbetslivserfarenhet			
Svårigheter att ta order	20,07	12	(0,10)
Familjerelationer			
Missbrukande partner	10,55	3	0,01
Antal barn	19,56	9	0,02
Kvalitet i relationer			
Känna sig hemma bland kriminella och missbrukare	20,88	12	0,05
Vänner att få stöd av	15,08	6	0,02
Livssituation nu			
Nöjd med bostaden	11,27	6	(0,10)

Skolgång och utbildning. I 76 procent av fallen hade männens föräldrar inga förväntningar på att de skulle vara duktiga i skolan och kanske studera vidare till något prestigefullt arbete. En jämförelse mellan alla fyra grupperna visade dock en signifikant skillnad. De grupper som inte fått några nya fängelsestraff (BF och LB) hade de mest förväntansfulla föräldrarna avseende skolgång och framtid. En tendens till signifikans framkom på en följdfråga till föregående: "Uppmuntrade de dig för att du skulle nå dit?" De män som inte återfallit i brott hade de mest uppmuntrande föräldrarna.

Arbetslivserfarenhet. Av de undersökta männen hade drygt tjugo procent ingen som helst arbetslivserfarenhet. En jämförelse mellan de fyra grupperna gav signifikanta resultat avseende förmågan att komma överens med chefer och att kunna behålla ett arbete. De mest belastade grupperna (FD och AR) visade signifikant större svårigheter än de med domar men ej fängelse (LB) (se tabell 1). De som inte dömts till några fängelsestraff hade lättare för att underordna sig. Generellt ansåg dock hälften av männen sig inte ha några problem med den saken, vilket ju dock också innebär att 50 procent ansåg sig ha vissa svårigheter i samspelet med överordnade. Samtliga män som svarat att de hade mycket svårt att ta order och underordna sig tillhörde någon av återfallsgrupperna. De flesta av männen, 59 procent, oroade sig dock inte för hur de skulle kunna försörja sig.

Familjerelationer (föräldrar, partner, barn). Femtionio procent av männen hade fortfarande sina föräldrar i livet. Det var dock bara 26 av männen som någon gång träffade föräldrarna tillsammans. I hälften av fallen skedde det bara någon gång om

året. Tjugonio procent av dem hade mist sin far och en fjärdedel var 14 år eller yngre när detta hände. En variansanalys av fp:s ålder när fadern avled visade en tendens till signifikans, grupp BF tenderade således att vara äldre när detta skedde (tabell 1). Avseende relationen till fadern, ansåg 20 procent av männen sig ha en mycket dålig relation till sin far och 40 procent kunde inte svara på frågan alls, bl.a. därför att de aldrig hade haft någon kontakt – *pappan var okänd för dem*. Tjugofem procent av männen ansåg sig ha en ganska bra eller mycket bra relation till sin far. Vad beträffar relationen till modern ansåg sig 11 procent av männen ha en mycket dålig relation till sin mor och lika många kunde inte svara alls. Fler än hälften uppgav dock att de hade en ganska bra eller mycket bra relation till henne. Tolv procent av männen hade mist sin mor; medelåldern för när detta hände var tjuogoett år. Nittiofem procent av männen hade syskon. De flesta av syskonen var varken kriminella eller missbrukare och åtskilliga av männen hade syskon med ett ordinarie arbete.

Över hälften av männen uppgav att de inte hade någon partner. På frågan om deras partner använde droger visade det sig att många av dem som fått nya fängelsedomar under treårsperioden efter frigivningen hade partners som använde droger (21/38). Det hade däremot inte någon av de män som inte återfallit (tabell 2). Sextiotvå procent av männen hade barn. De fyra grupperna skiljde signifikant i antal barn. De som inte fått några domar var de män som hade minst antal barn. Vad beträffar uppfostran ville 70 procent av männen inte vara stränga, utan snarare förstående och kärleksfulla – grupperna skiljde dock inte signifikant.

Kvalitet i relationer (socialt stöd). På frågan: "Finns det, eller har det funnits, åtminstone en person i Ditt liv som Du har haft absolut förtroende för och alltid har känt stöd ifrån?" gav hela 26 procent av männen ett negativt svar. Trettiosju procent av männen ansåg heller inte att de hade några vänner de kunde kontakta i svåra lägen för råd och stöd. Avsaknaden av stödjande vänner var dock minst i gruppen som inte återfallit alls (se tabell 2). Fyrtioen procent av männen var inte nöjda med den vänskrets de hade. Däribland fanns, som några uttryckte det, "alltför många missbrukare, kriminella och allmänt opålitliga vänner". En tredjedel av de undersökta männen hade inga som helst sociala vänner.

Livssituation vid undersökningstillfället. En Chi-2 prövning av variabeln: "Är du nöjd med hur du har det ordnat med bostad?", över de fyra grupperna visade, att de som dömts till nya fängelsestraff tenderade att vara mer missnöjda än de som var brottsfria (tabell 2). Det visade sig att över hälften av hela gruppen (55%) inte hade någon bostad. Fjorton procent hade andrahandskontrakt eller var inneboende. Endast tolv procent hade en egen lägenhet med förstahandskontrakt. De ensamstående var i majoritet (57%) och de flesta av dem (37%) sade sig trivas ganska bra

med det. Mer än en fjärdedel (28%) vartrivdes dock med att leva som ensamstående.

SKILLNADER AVSEENDE BAKGRUNDSFAKTORER MELLAN DE TVÅ YTTERLIGHETSGRUPPERNA

Medelvärden (M) och standardavvikelser (SD) samt resultaten av parvisa prövningar (Student's *t*-tests) av skillnader mellan ytterlighetsgrupperna avseende bakgrundsfaktorer redovisas i tabell 3. Resultat av Chi-2 analyser för grupperna avseende items med icke-kontinuerliga svarsalternativ presenteras i tabell 4.

Kvalitet i uppväxten. Av hela undersökningsgruppen tyckte fyrtionio procent att uppväxten på det hela taget varit mycket, eller ganska bra. En *t*-prövning mellan grupperna de brottsfria (BF) och de som fått fyra fängelsedomar eller fler (AR) visade dock på en signifikant skillnad. Männen i grupp BF var *mer nöjda med sin uppväxt* på det hela taget än de i grupp AR (se tabell 3). De flesta av männens föräldrars ekonomiska situation var varken god eller dålig under uppväxten. En *t*-prövning mellan ytterlighetsgrupperna visade dock en tendens till signifikans. Gruppen AR tenderade att ha föräldrar med en sämre ekonomisk situation.

Tabell 3. Jämförelse mellan ytterlighetsgrupper av återfallsförbrytare, 'Inga domar alls' (BF, n= 9) och allvarlig recidivism '4 fängelsedomar eller fler' (AR, n= 27) avseende kontinuerliga variabler i frågeformuläret. Signifikanta resultat (och tendens till signifikans) av tvåsvansad t-prövning ($p < 0.05$). Vid signifikant olika varians anges resultat korrigerade för separata variansestimater.

	Gr BF		Gr AR		t	DF	p<
Kvalitet på uppväxten							
Trivts hemma	4,3	0,5	3,4	0,8	3,12	34	0,004
Missnöje med uppväxtförhållanden	2,1	0,8	3,1	1,1	-2,41	34	0,02
Föräldrars ekonomiska svårigheter	2,1	0,8	2,7	0,9	-1,75	33	(0,10)
Kriminalitet/Brottsvärderingar							
Brott inte för riskfyllt	1,3	0,5	1,8	0,6	-2,26	33	0,03
Missbruk							
Debutålder missbruk	15,6	3,2	12,9	2,4	2,63	33	0,01
Ålder för första gången redlost berusad	12,7	1,1	11,3	2,4	1,69	31	0,03
Skolgång och utbildning							
Ej beredd att satsa på utbildning	1,9	1,3	2,6	1,0	-1,79	34	(0,10)
Familjerelationer							
Mor (frekvens träffar)	3,6	1,3	2,4	1,1	2,23	21	0,04
Mor (kvalitet i relation)	4,3	1,0	3,4	1,4	1,86	32	(0,10)
Kvalitet i relationer (socialt stöd)							
Kriminella vänner	2,4	0,7	3,1	0,7	-2,31	32	0,03
Missbrukande vänner	2,3	0,7	3,0	0,6	-2,59	33	0,01

Kriminalitet/Brottsvärderingar. Männen fick bl.a. ta ställning till påståendet "Jag har börjat tycka att det är för riskfyllt att begå brott". De som inte fått några domar alls instämde i högre grad i detta påstående (se tabell 3). Männen fick vidare svara på frågan om deras värderingar förändrats över tid vad beträffar vad de tycker är de

viktigaste målen man kan ha i livet för att 'få ett bra liv'. En Chi-2 prövning mellan ytterlighetsgrupperna visade en signifikant skillnad på så sätt att de som återfallit hade i högre grad hållit fast vid sina gamla värderingar, dvs *ingen förändring* hade skett (se tabell 4).

Tabell 4. Jämförelse mellan ytterlighetsgrupper av återfallsförbrytare, 'Inga domar alls' (BF, n= 9) och allvarlig recidivism '4 fängelsedomar eller fler' (AR, n= 27) avseende kategorivariabler i frågeformuläret. Signifikanta resultat av Chi-square analyser med signifikansnivå.

	Chi-2	DF	p<
Kriminalitet/Brottsvärderingar			
Hålla fast vid gamla värderingar	6,98	1	0,01
Skolgång och utbildning			
Föräldrars intresse för skolprestationer	7,22	1	0,01
Familjerelationer			
Missbrukande partner	6,92	1	0,01
Kvalitet i relationer (socialt stöd)			
Roligare att umgås med kriminella och missbrukare än "vanligt socialt folk"	6,55	2	0,04
Känna sig hemma bland kriminella och missbrukare	12,96	3	0,005
Livssituation nu			
Bostadsförhållanden	14,82	7	0,04

Missbruk (ej alkohol). En prövning av medelvärdeskilnader i debutålder för missbruk mellan ytterlighetsgrupperna visade att BF gruppen i genomsnitt börjat sitt missbruk vid 15,6 år och AR gruppen hade börjat redan vid 12,9 års ålder. Skillnaden är signifikant (se tabell 3). Bland de nio brottsfria hade åtta börjat sitt missbruk med hasch och en med amfetamin. Även i AR gruppen dominerade hasch, men missbruksdebuten var mer *varierad*. Tretton av männen (13/27) i AR gruppen hade denna drog som debutdrog. På andra plats kom amfetamin (5/27) och på tredje plats thinner, vilket uppgavs av fyra män. Av de återstående fem männen hade en man aldrig drogat sig och övriga fyra hade alla använt sig av olika debutdroger, nämligen kontaklim, marijuana, LSD och "allt".

Missbruk (alkohol). En jämförelse av männen i ytterlighetsgrupperna avseende

ålder när de för första gången söp sig redlöst berusade, visade att BF gruppen var äldre när detta skedde (tabell 3). Intressant nog angav elva av de 27 att de blev aggressiva när de drack sprit, sju av dem brukade slåss vid dessa tillfällen. För BF gruppen indikerade motsvarande siffror att endast två män blev aggressiva när de drack, dessa brukade då vanligtvis också slåss.

Skolgång och utbildning. En dryg fjärdedel av männen (26%) hade inte fullgjort grundskolan. Den brottsfria gruppen (BF) var överrepresenterad bland de som hade vidareutbildning. De män som trivdes i skolan var i klar minoritet, bara 18 procent. Hela fyrtiofyra procent trivdes inte alls i skolan och 71 procent av hela undersökningsgruppen skolkade mycket. Endast två av de nio brottsfria männen trivdes dåligt i skolan, medan femton av de 27 männen med fyra fängelsedomar

eller fler (AR) svarade att de trivts dåligt. Två tredjedelar av gruppen BF skolkade dock mycket. Inom gruppen AR var det 82 procent som ofta skolkade. Av de studerade männen i denna undersökning sade sig hela 47 procent eventuellt kunna tänka sig att satsa på en lång utbildning, eller göra en långsam karriär, för att så småningom få ett välbetalt jobb, 29 procent sade absolut nej. En *t*-prövning mellan ytterlighetsgrupperna BF och AR gav en tendens till signifikant resultat. De brottsfria tenderade att vara mer benägna att satsa på utbildning (tabell 3).

Kvalitet i relationer (socialt stöd). En *t*-prövning mellan ytterlighetsgrupperna avseende kontakt med modern visade en signifikant skillnad (tabell 3). Grupp BF träffade sin mor oftare. En tendens till signifikans fanns också i vad beträffar kvaliteten i relationen. De som inte hade återfallit hade en bättre relation till sina mödrar.

De hade inte heller så belastade vänner som gruppen AR (se tabell 3). Männen fick vidare svara på frågorna: "Är det roligare, häftigare att umgås med kriminella och missbrukare än med 'vanligt' socialt folk?" och "Känner Du dig hemma där? Att ni liknar varandra?" En Chi-2 prövning mellan ytterlighetsgrupperna BF och AR visade att flera bland männen som återfallit tyckte det var häftigare att umgås med kriminella och missbrukare än de som inte återfallit. Gruppen AR kände sig också mer hemma i denna miljö. Det gjorde inte någon av de som inte återfallit (tabell 4).

Livssituation vid undersökningstillfället. En Chi-2 prövning mellan ytterlighetsgrupperna avseende hur de hade det ordnat med bostad, gav vid handen att signifikant fler i gruppen AR var helt bostadslösa (se tabell 4).

DISKUSSION

Resultaten i föreliggande studie av tungt belastade återfallsförbrytare bekräftade vad flera forskare kommit fram till i studier av stora normalgrupper av barn och ungdomar (Rutter & Giller, 1984; Moffitt, 1993; Gove, 1985), nämligen att en tidig debut i kriminalitet är en riskfaktor för en persistent kriminell karriär. Männen med den högsta återfallsfrekvensen, fyra fängelsedomar eller fler, visade sig ha debuterat tidigare än de andra återfallsgrupperna i en kriminalitet som de åkt fast för – de var då i medeltal endast drygt 10 år. De utgjorde därigenom en tydlig subgrupp av de studerade kriminella männen, inte bara för att de var mest kriminellt aktiva under uppföljningsperioden, utan även genom att de redan från studiens start i efterhand kunde konstateras ha haft tydligt fler domar bakom sig än övriga återfallsgrupper. En annan subgrupp, som vi här särskilt fokuserar – den som visade sig helt brottsfri under uppföljningen – utmärktes framför allt av att under uppväxten ha trivts bättre hemma, haft en senare missbruksdebut, och ha färre kriminella och/eller missbrukande vänner. Intressant nog visade de som tillhörde den här brottsfria gruppen även tecken på bättre social förmåga och förändrade värderingar avseende brottslig aktivitet.

Den övervägande delen av männens föräldrar visste inte om att deras barn sysslade med kriminalitet eller hade märkt när de började begå brott. Att nästan

hälften av männen skulle ha velat få mer hjälp och engagemang från sina föräldrars sida när det började gå snett, ligger i linje med nyligen rapporterade resultat från omfattande longitudinella studier (Stouthamer-Loeber & Loeber, 2002; Farrington, Loeber, Yin et al., 2002). Vi vet även från tidigare forskning att ett tidigt ingripande är viktigt för att förhindra en fortsatt brottskarriär med åtföljande identifiering med kriminella grupper och värderingar. Likaså kan ett positivt känslomässigt engagemang vända en negativ utveckling. Det är viktigt att tidig brottslighet inte får passera utan att den uppmärksammas och åtgärdas.

Även en *tidig debut i missbruk* är en riskfaktor för att hamna i kriminell verksamhet. Ett ihärdigt missbruk och tidig missbruksdebut kan dessutom antas påverka individens personlighetsmässiga utveckling genom både psykiska (såsom haschpsykos) och fysiska skador (t.ex. hjärnskador orsakade av sniffning). Även själva missbruksmiljön har visat sig påverka individens socialisationsprocess och normbildning, vilket poängterats särskilt av Farrington och medarbetare (2002). Ett stort antal studier har också visat starka samband mellan kriminalitet och missbruk (Chylicki, 1992; Virkkunen & Linnoila, 1993; Longato-Stadler, af Klinteberg, Garpenstrand et al., 2002). Som nämnts har det i olika typer av studier, sociologiska som psykologisk-psykiatriska, framhållits vara nödvändigt att ett pågående

missbruk avslutas för att man ska kunna upphöra med en kriminell karriär (Piuva 1993; Shover, 1985).

Resultaten i denna studie tyder vidare på att de som inte återfallit i brott under den treåriga uppföljningsperioden efter frigivningen påbörjade sitt *narkotikabruk senare* än de som tillhörde den grava återfallsgruppen, fyra fängelsedomar eller fler (AR). De hade också en annan missbruksprofil än de som återfallit. De flesta hade börjat med hasch, medan den allvarligaste återfallsgruppen hade haft en mer varierande droganvändning vid drogdebuten. Det framkom även att de brottsfria börjat signifikant *senare med alkohol* än den allvarligaste återfallsgruppen. Inom den totala gruppen var det ungefär sex av tio som fortfarande använde droger enligt egen uppgift. Endast två män uppgav att de inte var/aldrig hade varit missbrukare. Detta är värt att observera när det gäller faktorer av vikt för att upphöra med brottslig verksamhet

Avseende hur männen bedömde risken i att begå brott, så instämde de som inte hade fått några domar alls i högre grad än de som fått fyra fängelsedomar eller fler, att de börjat tycka att det var *alltför riskfyllt*. Detta kan eventuellt tyda på en mognadsprocess hos de brottsfria. En insikt om att det kriminella livet kanske inte varit så givande. Det var också de brottsfria som minst höll med om att det kriminella livet varit ekonomiskt lönsamt för dem – de hade dessutom i högre grad än de mest brottsbelastade ändrat uppfattning om vad som är 'ett bra liv'. Man får anta att även kriminella genomgår en mognadsprocess, även om den sker sent i livet och kanske vore det möjligt att inom olika interventionsprogram stödja en sådan process under fängelsevistelsen (jmf

Shover, 1985; Reiss, Grubin, & Mieux, 1996).

Att *förhållanden under uppväxten* påverkar senare anpassning och utveckling är både väldokumenterade och väl kända fakta. Slitningar inom familjen, missbruk och kriminalitet ger sämre odds för den som växer upp i en sådan miljö att klara sig bra i framtiden (Farrington, 2003; Freidenfelt & af Klinteberg, 2003; Rydelius, 1983). Varannan av männen i föreliggande studie hade upplevt att föräldrarna skildes. För dem vars föräldrar skildes hade över hälften av männen upplevt skilsmässan vid sju års ålder eller tidigare. Drygt en fjärdedel av männen hade inte någon närvarande fadersfigur att identifiera sig med under uppväxten. Vidare framkom att en av sex män hade misshandlats av fadern eller fadersfiguren, under uppväxten och ungefär en av tio misshandlats av modern. Bland männen var det, enligt deras egna uppgifter ungefär fyra av tio som hade föräldrar där någon var missbrukare. Det vanligaste missbruket var alkohol både bland fäder och mödrar. Det förelåg även kriminalitet bland föräldrarna, mestadels gällde detta fadern.

Över hälften av männen hade inte någon bostad. En skillnad som tydligt framkom i denna undersökning var att det var betydligt fler bostadslösa bland de som återföll i brott. Frågan är om det överhuvudtaget är någon mening att släppa ut någon från fängelset utan att bostadsfrågan på något sätt är löst. Det kan inte vara någon bra lösning att männen 'kinesar' hos gamla vänner om dessa är missbrukare och/eller kriminella. Som inledningsvis nämnts, har det framkommit att det kan vara nödvändigt att skära av vissa vänskapsband och till och med

familjeband för att kunna ta sig ur en kriminell karriär (Farrington et al., 1988; West, 1982; Rydén-Lodi, 1982). I föreliggande studie hade hälften av alla samboende som fått fängelse under uppföljningen en partner som missbrukade, särskilt vanligt var detta bland de som återfallit allvarligt. Bland de som inte återfallit alls däremot fanns inte någon enda som hade en partner som använde droger. Detta resultat ger även stöd för att kvaliteten på nätverket kring individen är viktigt för att inte återfalla i brott, vilket tidigare rapporterats och nyligen återigen understrukits genom erhållna resultat från longitudinella projekt (Farrington, 2003; Stouthamer-Loeber et al., 2001; af Klinteberg, 2000).

Resultaten i denna undersökning visar att de som inte återfallit i brott hade mindre belastade vänner avseende missbruk och kriminalitet, samt en senare och mindre varierad missbruksdebut. De hade också flera vänner som kunde stödja dem i svåra situationer. Bland de män som återfallit tyckte flera att det var häftigare att umgås med kriminella och missbrukare än de som inte återfallit. De kände sig också hemma i denna miljö. Det gjorde inte någon av de som inte återfallit, vilket stödjer resultat från en studie av Laub och medarbetare (1998). I linje med nyligen rapporterade fynd, fann vi även att de som inte hade återfallit träffade sin mor oftare och hade också en bättre relation till henne jämfört med övriga grupper (Farrington, 2003). Anmärkningsvärt nog angav var fjärde man att han inte haft någon enda person som han kunnat vända sig till med fullt förtroende under sin uppväxt. Det verkar troligt att männen i undersökningen skulle behöva nya goda identifikationsobjekt. Över hälften av dem lade numera större vikt vid att ha nära och

goda relationer till andra människor än tidigare.

Yockelson och Samenov (1976) har hävdats att många kriminella inte vet hur de skall uppföra sig mot ansvarsfulla människor - de har helt enkelt inte lärt sig de elementäraste reglerna för ett socialt beteende. Detta har kommenterats av Sarason och medarbetare (1986) med att personer som har dålig social support kan bli mer hjälpta av att lära sig att bli bättre på att relatera till andra än att bara tillföras mera social support. En utvärderingsstudie av beteende-terapeutiskt behandlingsprogram som syftade till just detta visade sig effektivt i termer av minskad recidivism bland allvarligt kriminella, men hade motsatt verkan på de som förutom kriminaliteten utmärktes av personlighetsstörning (Rice, Harris, & Cormier, 1992).

Vad beträffar uppfostran av de egna barnen, ville övervägande delen av männen inte vara stränga, utan snarare förstående och kärleksfulla. Intressant nog visade det sig att de strängaste, eller mest realistiska, var de som inte återfallit. Kanske tyder detta på en mognadsprocess mot mera ansvarstagande. Det är också de som inte återfallit som kände minst hinder att skaffa barn. Bland de studerade männen ansåg åtta av tio att det är mycket viktigt att sätta upp normer för barnen och lära dem vad som är rätt eller fel. Man vet kanske hur det borde vara, men har inte så lätt att tillämpa det i praktiken. Mönstret från deras egen uppväxt upprepades trots goda intentioner kring hur deras barn skulle växa upp.

Det är ofta först i skolan som beteendestörningar hos individen framträder tydligt. Stökigt uppförande, skolk, underprestation och bråk både med andra elever och lärare är vanligt förekommande

bland ungdomar som senare hamnar i kriminalitet (Moffitt, 1993; af Klinteberg, 1996; Pulkkinen, Virtanen, af Klinteberg et al., 2000). De studerade männen trivdes överhuvudtaget dåligt i skolan och de flesta skolkade mycket. De som inte hade återfallit i brott under uppföljningen hade längre utbildning och fler bland dem hade annan utbildning förutom skolan än vad som förekom bland de i övriga grupperna. Den brottsfria gruppen hade även, tillsammans med gruppen som inte blivit ådömda fängelse under uppföljningen, *föräldrar som hade högre förväntningar* på att de skulle vara duktiga i skolan än de som fått nya fängelsestraff. Inom arbetslivet utmärker sig ofta kriminella personer genom att ha svårigheter att behålla jobben eller helt enkelt tröttna och lämna utan förvarning. De har också svårigheter med att underordna sig och lyda överordnade (Hare, 1991). I föreliggande studie hade drygt tjugo procent av männen inte någon som helst arbetslivserfarenhet. I övrigt

visade det sig att gruppen med fängelse- domar under återfallsperioden hade haft märkbart större svårigheter att behålla jobben än de med lindrig återfallsbrotts- lighet.

SAMMANFATTANDE KOMMENTARER

De samlade resultaten i föreliggande studie visade att några av de faktorer som är av betydelse för att en person skall kunna ta sig ur en kriminell karriär var följande. Det bör inte föreligga ett pågå- ende missbruk, det måste finnas någon form av stöttande socialt nätverk kring personen, man måste ha en bostad, det får anses nödvändigt att en uppluckrad krimi- nell identitet hos individen föreligger lik- som även förändrade värderingar. Resul- taten från denna tungt kriminellt belastade grupp avseende både risk- och möjliga skyddande faktorer illustreras i tabell 5.

Tabell 5. Faktorer av betydelse för den kriminella karriärens upphörande.

Skyddande/protektiva faktorer	Risikfaktorer
Trivsel i hemmet under uppväxten	Tidig debut i kriminalitet
Bra relation till modern	Tidig debut i missbruk
Föräldraengagemang i skolgången	
Vänner som inte är missbrukande	Missbrukande partner
Vänner som inte är kriminella	Ingen egen bostad
Vänner som kan stötta vid svårigheter	
Mognadsprocess	Kriminell identitet
(förändrade värderingar)	(känna sig hemma bland kriminella och missbrukare; känna sig lik dem)

► DISKUSSION ◀

Inom detta komplicerade område av samverkande faktorer under en upphörande-process av tung kriminalitet framkom det att individer, som lyckas hantera problem med missbruk och/eller en svår uppväxt genom att knyta an till någon/några i sin

omgivning, utveckla relationer till icke-belastade personer och vara omgivna av ett socialt stöd i det vardagliga samhällslivet, *kan* vända den kriminella banan och fortsätta att leva utan återfall.

REFERENSER

- Brown, W. (1983). *The other side of delinquency*. Rutgers, NJ: Rutgers University Press.
- Chylicki, P. (1992). Att upphöra med brott. *Sociologiska institutionen, Lunds Universitetet* (Doktorsavhandling).
- Farrington, D. P., Gallagher, B., Morley, L., & St Ledger, R. J. (1988). Are there any successful men from criminogenic backgrounds? *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes*, 51, 116-130.
- Farrington, D. P., & Loeber, R. (2000). Epidemiology of juvenile violence. In D. O. Lewis & C. A. Yeager (Eds), *Juvenile violence: Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 9, 733-748.
- Farrington, D. P., Loeber, R., Yin, Y., & Anderson, S. J. (2002). Are within-individual causes of delinquency the same as between-individual causes? *Criminal Behaviour and Mental Health*, 12, 53-68.
- Farrington, D. P. (2003). Key results from the first forty years of the Cambridge study in delinquent development. In T. P. Thornberry & M. D. Krohn (Eds), *Taking Stock of Delinquency: An overview of findings from contemporary longitudinal studies* (pp. 137-183). New York: Klüwer Academic Press/Plenum.
- Freidenfeldt, J., & af Klinteberg, B. (2003). Are negative social and psychological childhood characteristics of significant importance in the development of psychosocial dysfunctioning? *International Journal of Forensic Mental Health*, 2 (2), 181-193.
- Gove, W. (1985). The effect of age and gender on deviant behavior: A biopsychological approach. In A. Rossi (Ed.), *Gender and the Life Course*. Washington, DC: American Sociological Association.
- Hare, R. D. (1991). *The Hare Psychopathy Check List-Revised*. Toronto: Multi-Health Systems.
- Kerr, M., & Stattin, H. (2003). Parenting of adolescents: Action or reaction? In A. C. Crouter & A. Booth (Eds), *Children's influence on family dynamics: The neglected side of family relationships* (pp. 121-152). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- af Klinteberg, B. (1996). Biology, norms, and personality: A developmental perspective. *Neuropsychobiology*, 34, 146-154.
- af Klinteberg, B. (2000). Psychobiological patterns at adult age: Relationships to personality and early behavior. In L. R. Bergman, R. Cairns, L.-G. Nilsson, & L. Nystedt (Eds), *Developmental Science and the Holistic Approach* (pp. 209-228). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

- af Klinteberg, B., Lang, S., Freidenfelt, J., & Alm, P.-O. (2004). Risk indicators and stress situations as related to pursuant disinhibitory psychosocial disturbances. In J. Strelau (Ed.), *Personality and extreme stress* (pp. 83-99). Warsaw: Gdansk Psychology Publishing.
- Laub, J. H., Nagin, D., & Sampson, R. J. (1998). Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process. *American Sociological Review*, 63, 225-238.
- Longato-Stadler, E., af Klinteberg, B., Garpenstrand, H., Orelund, L., & Hallman, J. (2002). Personality traits and platelet MAO activity in a Swedish male criminal population. *Neuropsychobiology*, 46, 202-208.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701.
- Piiva, K. (1993). 7 Röster. D-uppsats. *Institutionen för socialt arbete*, Stockholms Universitet.
- Pulkkinen, L., Virtanen, T., af Klinteberg, B., & Magnusson, D. (2000). Child behaviour and adult personality: Comparisons between criminality groups in Finland and Sweden. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 10, 155-169.
- Reiss, D., Grubin, D., & Mieux, C. (1996). Young psychopaths in special hospital: Treatment and outcome. *British Journal of Psychiatry*, 168, 99-104.
- Rice, M. E., Harris, G. T. & Cormier, C. A. (1992). An evaluation of maximum security therapeutic community for psychopaths and other mentally disordered offenders. *Law and Human Behaviours*, 16, 399-412.
- Rutter, M. (1966). Children of sick parents - an environmental and psychiatric study. London: Oxford University Press.
- Rutter, M., & Giller, H. (1984). *Juvenile delinquency. Trends and perspectives*. New York: The Guilford Press.
- Rydelius, P.-A. (1983). Alcohol-abusing boys. Testing a hypothesis on the relationship between alcohol abuse and social background factors, criminality and personality in teenage boys. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 68, 368-380.

- Rydén-Lodi, B. (1982). Social support - vad har innefattats under denna rubrik? En litteraturgenomgång. Forskargruppen för arbetslivets socialpsykologi. *Rapportserien, nr 32. Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.*
- Rydén-Lodi, B. (2005). Inför frigivningen; Livssituationen inför frigivningen och egenbedömning av framtida återfall. *Forskningskommittens rapportserie, Kriminalvårdsstyrelsen, Rapport 17.* Norrköping.
- Rydén-Lodi, B., & af Klinteberg, B. (2005). Personality and recidivism in crime: A follow-up study of male prisoners. *Manuscript, Department of Psychology, Stockholm University.*
- Sarason, I., Sarason, B., & Shearin, E. (1986). Social support as an individual difference variable: Its stability, origins and relational aspects. *Journal of Personality and Social Psychology* 50, 845-855.
- Shover, N. (1985). *Aging criminals.* New York: Sage.
- Stattin, H., & Kerr, M. (2000). Parental monitoring: A reinterpretation. *Child Development*, 71, 1070-1083.
- Stouthamer-Loeber, M., Loeber, R., Homish, L., & Wei, E. H. (2001). Maltreatment of boys and the development of disruptive and delinquent behavior. *Development and Psychopathology*, 13, 941-955.
- Stouthamer-Loeber, M., & Loeber, R. (2002). Lost opportunities for intervention: Undetected markers for the development of serious juvenile delinquency. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 12, 69-82.
- Sundell, K., Flodin, B., & Rydén-Lodi, B. (1996). Livet som värsting. *FoU-Rapport, Stockholms Socialtjänst, Nr 9,* Stockholm.
- Tremblay, R. E. (2000). The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century? To the memory of Robert B. Cairns. *International Journal of Behavioral Development*, 24, 129-141.
- Virkkunen, M., & Linnoila, M. (1993). Serotonin in personality disorders with habitual violence and impulsivity. In S. Hodgins (Ed.), *Mental Disorder and Crime* (pp. 227-243). Newsbury Park, CA: Sage.
- Warr, M. (1998). Life-course transitions and desistance from crime. *Criminology* 36, 183-216.
- West, D. J. (1982). *Delinquency: Its roots, careers and prospects.* London: Heinemann.
- Yockelson, S., & Samenov, S. E. (1976). *The criminal personality.* Vol. 1. A profile for change. New York: Jason Aronson.

APPENDIX 1 - FRÅGEFORMULÄR

Kodnummer:.....

FRÅGEFORMULÄR

1. Vilket år är Du född? .....

KRIMINALITET

2. Hur gammal var Du första gången Du gjorde något brottsligt och åkte fast för det?
..... år

3. Vad var det för brott? .....

---

4. Visste Dina föräldrar om att Du sysslade med kriminalitet när Du började göra brott?

Nej Ja

Om ja:

Försökte de stoppa Dig?

Nej Ja

Hur? .....

Hade Du velat ha mera hjälp och engagemang från Dina föräldrars sida?

Nej Ja

---

5. Tror Du att Du skulle sakna något i Ditt kriminella liv om Du slutade?

Nej Ja

nämligen .....

---

6. Ångrar Du något Du gjort som kriminell?
Nej Ja
nämligen .....

---

7. Har Du känt Dig less på Ditt kriminella liv vid några tillfällen?
 Nej, inte känt mig less på det kriminella livet
 Ja, känt mig less p g a .....

---

8. Gav det kriminella livet Dig det Du hade hoppats på?
 Ja Nej
Om nej:
Om det blivit som Du förväntat Dig eller hoppats; skulle Du fortsätta det kriminella livet då?
 Nej. Varför? .....
 Ja

MISSBRUK

Narkotika, tabletter och alkohol

9. Har Du använt eller använder Du droger?
 Nej. Gå vidare till fråga 12.
 Ja. Har använt och använder droger
 Ja. Har använt droger, men gör det inte nu längre

---

10. Vilken drog började Du med och hur gammal var Du?
Drog .....
Ålder.....

---

11. Vilka droger har Du senare använt? Ange drog och ålder

Drog	Ålder
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

---

12. Hur gammal var Du första gången Du söp Dig redlöst berusad?

- Jag har aldrig varit redlöst berusad
- Jag var .....år

---

13. Händer det numera att Du super Dig full?

- Nej
- Ja, ibland
- Ja, ofta

---

14. Anser Du att Du har problem med spriten?

- Nej
  - Ja, vissa problem
  - Ja, stora problem
-

15. Blir Du aggressiv när Du dricker sprit?

Nej

Ja

Om ja:

Brukar Du slåss?

Nej

Ja

UPPVÄXT Här kommer några frågor om Din uppväxt:

16. Har Du huvudsakligen vuxit upp

	i Sverige	Utomlands
i storstad	☐	☐
småstad	☐	☐
eller i glesbygd	☐	☐

17. Har Du vuxit upp hos Dina biologiska föräldrar?

Nej

Bägge föräldrarna   Mor   Far

Ja

Delvis

18. Skildes Dina föräldrar under Din uppväxt och i så fall hur gammal var Du då?

De var aldrig gifta eller sammanboende

Nej, de skildes inte

Ja, de skildes när jag var ..... år

► APPENDIX 1 - FRÅGEFORMULÄR ◀

19. Var någon av Dina föräldrar missbrukare och i så fall, av vad?
- Nej, ingen av dem missbrukade
- Ja, mor missbrukade .....
- Ja, far missbrukade.....
-

20. Hade någon av Dina föräldrar psykiska problem?
- Nej, ingen av dem
- Ja, mor
- Ja, far
-

21. Blev Du misshandlad under uppväxten av någon av Dina föräldrar?
- Nej
- Ja, av mor
- Ja, av far
-

22. Var någon av Dina föräldrar kriminell?
- Nej, ingen av dem kriminell
- Ja, mor
- Ja, far
-

23. Trivdes Du hemma?
- Nej, vantrivdes starkt för det mesta
- Nej, vantrivdes ofta
- Varken trivdes eller vantrivdes
- Ja, var oftast O.K.
- Ja, det var verkligen en lycklig period av mitt liv
-

24. Hur skulle Du på det hela taget säga att Din uppväxt varit?

Mkt bra

Ganska bra

Varken bra eller dålig

Ganska dålig

Mkt dålig

---

25. Om Du har eller hade barn skulle Du vilja att de växte upp som Du har gjort?

Ja

Nej

Om nej:

Vad skulle Du vilja blev annorlunda för dem? .....

.....

---

26. Hur var Dina föräldrars ekonomiska situation?

Mkt god

Ganska god

Varken god eller dålig

Ganska dålig

Mkt dålig

► APPENDIX 1 - FRÅGEFORMULÄR ◀

27. Var någon av Dina föräldrar arbetslös under Din uppväxt?
	Mor	Far
Nej, hade mestadels ordinarie arbete	☐	☐
Ja, var arbetslös under kortare perioder	☐	☐
Ja, hade långa arbetslöshetsperioder	☐	☐
Hur länge?	.....	.....
Var inte yrkesarbetande	☐	☐
-

28. Hur gammal var Du när Du flyttade hemifrån .....år
-

29. Från vilken ålder har Du helt försörjt Dig själv?
Jag har varit självförsörjande från .....års ålder
-

KVALITET I RELATIONER

Så några frågor om Dina kontakter idag med Dina föräldrar. Med föräldrar menar jag de föräldrar som Du hade under uppväxten fram till 18 års ålder.

30. Lever båda Dina föräldrar idag?
- Ja
  - Nej, mor är död. Dog när jag var .....år
  - Nej, far är död. Dog när jag var .....år
-

31. Hur ofta träffar Du Dina föräldrar?

	Bägge tillsammans	Mor	Far
Aldrig	☐	☐	☐
Någon gång om året	☐	☐	☐
Någon gång i månaden	☐	☐	☐
Praktiskt taget varje vecka	☐	☐	☐
Mkt ofta. Ibland dagligen	☐	☐	☐

---

32. Hur är på det hela taget Din relation till Dina föräldrar?

	Mor	Far
Mkt dålig	☐	☐
Ganska dålig	☐	☐
Varken bra eller dålig	☐	☐
Ganska bra	☐	☐
Mkt bra	☐	☐

---

33. Har Du syskon?

Nej

Ja .....st .....syster/systrar.....ålder
 .....bror/bröder.....ålder

Varav

Helsyskon .....st

---

34. Hur många av Dina syskon är kriminella? .....st

Hur många av Dina syskon är missbrukare? .....st

Hur många av Dina syskon har ett ordinarie arbete?.....st

► APPENDIX 1 - FRÅGEFORMULÄR ◀

35. Umgås Du med Dina syskon?

- Nej Ja, med alla
  Ja, med några
-

36. Är det viktigare för Dig numera att ha nära och goda relationer till andra människor än vad det varit tidigare?

- Nej
 Ja, viktigare
 Ja, mkt viktigare
-

37. Är Du nöjd med den vänkrets Du har?

- Ja
Nej därför att .....
-

38. Hur många ”sociala” vänner (dvs. som inte sysslar med kriminalitet och droger) har Du?

Jag har.....st sociala vänner

---

39. Hur många av Dina vänner håller på med kriminalitet?

- ingen
 några få
 de flesta
 alla
-

40. Hur många av Dina vänner är missbrukare?

- ingen
  - några få
  - de flesta
  - alla
-

41. Hur många av Dina vänner har ett ordinarie arbete?

- ingen
  - några få
  - de flesta
  - alla
-

42. Är det roligare, häftigare att umgås med kriminella och missbrukare än med ”vanligt socialt folk”?

Ja, jag tycker det är roligare att umgås med denna typ av folk

Jag har tyckt att det är roligare men tycker inte längre så

Nej, det varken är eller har varit roligare

Ev.

kommentar.....

.....

---

43. Känner Du Dig hemma där? Att ni liknar varandra?

Jag kände och känner mig hemma där

Jag har känt mig hemma där, men inte nu längre

Nej, jag varken kände eller känner mig hemma där

---

44. Finns det, eller har det funnits åtminstone en person i Ditt liv som Du har haft absolut förtroende för och alltid har känt stöd ifrån?
- Nej Ja, vilken person?.....
- .....
- Om ja, kan Du fortfarande vända Dig till den personen?
- Nej Ja
- Om nej, finns det någon som kan ersätta denna person?
- Nej Ja
-

45. Har det hänt att Du har känt att Du skulle behöva skära av vissa familjeband för att klara av Ditt eget liv på ett bättre sätt?
- Nej Ja
- Om ja:
- Har Du gjort det och vem/vilka rörde det sig om?
- .....
-

46. Har Du vänner Du kan kontakta i svåra lägen som kan hjälpa och stötta Dig?
- Nej Ja
- Om ja:
- Brukar Du använda Dig av denna möjlighet?
- Nej, praktiskt taget aldrig
- Någon enstaka gång
- Ja, ganska så ofta
- Ja, de är ett ovärderligt stöd som jag kontaktar i alla svåra lägen
-

LIVSSITUATION NU

47. Har Du bostad?
- Nej
  - Ja, egen lägenhet. Hyresrätt
  - Ja, egen lägenhet. Bostadsrätt
  - Ja, radhus
  - Ja, villa
  - Ja, andrahands kontrakt, inneboende osv
  - Övrigt .....
-

48. Är du nöjd med hur Du har det ordnat med bostad?
- Nej
  - Ja, ganska nöjd
  - Ja, mkt nöjd
-

49. Bor Du ensam eller tillsammans med någon?
- Bor ensam
  - Bor tillsammans med .....
-

50. Om Du inte är "ensamboende"
Sedan hur länge har ni bott ihop?.....
-

51. Om Du inte är sammanboende:
Har Du stadigt sällskap?
- Nej
  - Ja. Hur länge har ni varit tillsammans? .....
-

52. Om Du är ensamstående:
Hur trivs Du med att leva som ensamstående?
- Vantrivs mkt starkt
  - Vantrivs ganska starkt
  - Varken trivs eller vantrivs
  - Trivs ganska bra
  - Trivs mkt bra
-

53. Har Du bott ihop med någon annan (samboende, gift, stadig förhållande)
- Nej
  - Ja
- Sammanlagt hur många gånger har Du bott ihop med andra?.....ggr
-

54. Hur många personer består Ditt hushåll totalt av?.....pers.
-

PARTNER

Du som inte har någon partner: Gå direkt till fråga 60.

55. Hur är på det hela taget Din relation till Din partner?
- Mkt bra
  - Ganska bra
  - Varken bra eller dålig
  - Ganska dålig
  - Mkt dålig
-

56. Sysslar Din partner med kriminalitet?
- Nej Ja
- Använder Din partner droger?
- Nej Ja
- Vilken/vilka .....
- Har Din partner ett ordinarie arbete
- Ja
- Nej
-

57. Om ni har gemensam kassa:
- Är ni överens om vad pengarna skall gå till?
- Helt samstämmiga
- I det stora hela ganska överrens
- Var och en sköter sitt utan problem
- Ganska mkt olika meningar kring ekonomin
- Mkt bråk kring ekonomin. Stort problem
-

58. Är svartsjuketankar ett problem för Dig? Vad skulle hända vid eventuell otrohet?
- Mkt svartsjuk. Ev. otrohet skulle få svåra konsekvenser
- Ganska svartsjuk. Otrohet skulle inte passera obemärkt, men ev. vara reparabel
- Inte mer eller mindre svartsjuk än andra. Skulle väl bli ledsen
- Är inte särskilt svartsjuk av mig och tycker inte otrohet är så märkvärdigt
- Var och en skall vara fri att följa sina känslor. Svartsjuka är larvigt
-

Här kommer några frågor om Din uppfostran av Dina barn (Ditt barn)

64. Hur pass sträng upplever Du Dig vara?
- Håller stenhårt på regler. Herrans tukt och förmaning. Mkt sträng
  - Ganska sträng. Skall vara ordning och reda, men inga överdrifter
  - Varken det ena eller andra. Lagom
  - Vill inte vara sträng; snarare förstående och kärleksfull
  - Barnen skall i princip få göra som de vill
  - Deltar inte i deras uppfostran
-

65. Är Du konsekvent och håller på det Du säger?
- Ja, följer benhårt uppsatta regler. Inga undantag
  - Ja, för det allra mesta
  - Improviserar lite beroende på hela situationen
  - Har svårt för att vara konsekvent
  - Klarar absolut inte av att vara konsekvent
-

66. Anser Du att det är viktigt att sätta upp normer för barn. Lära dem vad som är rätt eller fel?
- Nej
  - Ja, ganska viktigt
  - Ja, mkt viktigt
-

TILL ALLA SOM INTE HAR BARN

67. Längtar Du efter egna barn?

- Nej
 Ja
-

68. Är det något som hindrar Dig från att skaffa barn?

- Nej
 Ja, nämligen .....
-

SKOLGÅNG OCH UTBILDNING

69. Vad har Du för skolutbildning?

- Icke fullgjord grundskola
 Grundskola
 Gymnasium
 Eftergymnasiala studier
-

70. Har Du någon annan utbildning?

- Nej
 Ja, nämligen .....
-

71. Hur trivdes Du i skolan?

- Bra
 Dåligt
 Varken bra eller dåligt
-

72. Skolkade Du mycket?

- Nej Ja
-

73. Var Du inblandad i bråk med lärarna?

- Nej
  - Ja, ibland
  - Ja, ofta
-

74. Var Du inblandad i bråk med andra elever?

- Nej
  - Ja, ibland
  - Ja, ofta
-

75. Hur är Din läs- och skrivförmåga?

- Utmärkt
  - Helt acceptabel
  - Har vissa svårigheter
  - Har stora svårigheter
  - Kan inte läsa och skriva
-

76. Hade Dina föräldrar några förväntningar på att Du skulle var duktig i skolan. Kanske sedan studera vidare till något prestigefullt arbete?

- Nej
- Ja. Eventuell kommentar .....

Om ja:

Puschade de på Dig för att Du skulle nå dit?

- Nej
  - Ja
-

ARBETSLIVSERFARENHET

77. Hur har Du i allmänhet trivts på Dina arbetsplatser?

- Har inte någon arbetslivserfarenhet. Gå vidare till fråga 83.
- Dåligt
- Varierande
- Bra

---

78. Hur har Du i allmänhet kommit överens med Dina arbetskamrater och chefer?

Arbetskamrater	Chefer
☐ Mkt bra	☐ Mkt bra
☐ Ganska bra	☐ Ganska bra
☐ Varken bra eller dåligt	☐ Varken bra eller dåligt
☐ Ganska dåligt	☐ Ganska dåligt
☐ Mkt dåligt	☐ Mkt dåligt

---

79. Har Du svårt att ta order och att vara underordnad?

- Nej
- Ja, ganska svårt
- Ja, mkt svårt

---

80. Har Du haft svårt för att behålla Dina arbeten?

- Nej
- Ja, ganska
- Ja, mkt svårt

---

81. Vilken är den längsta tiden Du varit på en och samma arbetsplats?

.....

---

82. Var Du ofta frånvarande från arbetet?

- Nej
- Ja,
varför?.....

---

83. Har Du ett arbete som väntar på Dig när Du kommer ut?

- Ja
- Nej
- Om nej:
- Har Du någon form av sysselsättning ordnad inför frigivningen?
- Nej
- Ja, nämligen .....

---

84. Oroar Du Dig för hur Du skall kunna försörja Dig?

- Nej
- Ja, ganska orolig
- Ja, mkt orolig

EKONOMI - PENGARS BETYDELSE

85. Hur har Du huvudsakligen försörjt Dit hittills?

- Huvudsakligen på ”ren kriminalitet”
- ”Halv skumt” svartjobb, ej berättigade bidrag osv.
- Berättigade bidrag, socialbidrag, ams osv.
- Vanligt arbete
- Övrigt
-

86. Hade Du det bättre ställt ekonomiskt under Dina kriminella perioder än under Dina brottsfria?
- Ja, bättre
  - Ingen skillnad
  - Nej. Sämre
  - Har inte haft några brottsfria perioder
-

87. Är pengar något betydelsefullt för Dig? Står de för någonting särskilt?
- Nej, betyder inget särskilt
  - Ja, pengar är .....
-

88. Är det någon skillnad mellan ”ärligt förtjänade pengar” och ”kriminella pengar”? Är de olika värda, har man dem till olika saker osv?
- Mkt stor skillnad mellan ”ärliga” och ”kriminella” pengar därför att.....
.....
  - Ganska stor skillnad mellan ”ärliga” och ”kriminella” pengar därför att.....
.....
  - Ingen skillnad mellan ”ärliga” och ”kriminella” pengar därför att.....
.....
-

89. Skulle Du hellre ha ett säkert arbete med relativt låg lön än ett osäkert (typ egen firma) med möjlighet att tjäna större summor?
- Tryggheten är definitivt viktigare än lönen
  - Tryggheten är nog viktigare än lönen
  - Bägge är lika viktiga
  - Lönen är viktigare än tryggheten
  - Lönen är definitivt viktigare än tryggheten
-

► APPENDIX 1 - FRÅGEFORMULÄR ◀

90. Skulle Du vara beredd att gå en lång utbildning (göra en långsam karriär) för att så småningom få ett välbetalt jobb?
- Helt beredd att satsa
- Kanske. Det beror på
- Tveksamt att man skulle ställa upp på något sådant
- Är absolut inte beredd på en sådan satsning

91. Läs igenom följande påståenden och kryssa för i hur hög grad de stämmer överens med Din uppfattning

	Stämmer helt	Stämmer delvis	Stämmer inte alls
Jag väger risk mot förtjänst innan jag begår ett brott	☐	☐	☐
Jag har börjat tycka att det är för riskfyllt att begå brott	☐	☐	☐
Det har inte varit ekonomiskt lönsamt att begå brott	☐	☐	☐
Det är för arbetsamt att begå brott	☐	☐	☐
Jag har inte tid att sitta i fängelse längre	☐	☐	☐

92. Tycker Du att Du har uppnått något meningsfullt med Ditt liv?

- Nej
- Ja, nämligen .....

93. Vad tycker Du är de viktigaste målen man kan ha i livet för ”att få ett bra liv”?

.....

94. Har dessa värderingar förändrats under tid?

Nej

Ja. Kan Du berätta lite hur? .....

.....

Hjärtligt tack för Din medverkan!

APPENDIX 2 – SVARSUTDRAG

Tror du att du skulle sakna något i ditt kriminella liv om du slutade?

Sextiofem av de 98 män som svarat på frågan svarar "ja".

Vad är det då de skulle sakna? Sextiofyra har svarat och av dem nämner 23 män (36%) spänningen, 13 män (20%) pengarna, 5 män spänningen och pengarna. Sex män nämner friheten i någon form. Här följer några exempel: "Friheten att disponera fritt över min tid", "Frihet att själv få välja vad jag skall göra varje dag. Kickarna man får vid att göra brott", "Att man lever ett kravlöst liv som inte innebär några förpliktelser och snabba pengar", "En form av frihet, fart och fläkt. Kanske behovet av aktion, spänning. Droga måttligt". För 5 är det droger som helt styr: "Svårt att leva utan droger. Läskigt att åka buss t.ex". Fem av männen nämner hela livsstilen och gemenskapen. Ett slags identitet. Fyra betonar särskilt kamraterna. En man svarar "Det glamorösa livet".

Ångrar du något du gjort som kriminell?

Femtioåtta av de 99 män som svarat på frågan svarar ja.

Det föreligger svar från 53 män beträffande vad de ångrar. Nitton procent (10 män.) svarar att de ångrar "allt", medan 6 män mest grämer sig över att de "klantat till det" och åkt fast och 2 män ångrar att de har hamnat i knarksvängen. Trettioen män (60%) ångrar olika typer av brott de begått där andra människor kommit till skada. Några exempel ur svaren: "Dödat en person och att jag när jag var 14 år ryckte en väska för en tant och det har jag ångrat hela livet för det är åt helvete när man ger sig på äldre människor. Dom skall få vara ifred när de nu äntligen efter ett helt livs slit får lugn och ro, så skall man inte förstöra den tid som de har kvar. Jag kan bara skylla på min ungdom", "Stöld av biltelefon från handikappad som ringde upp sin telefon efter min befattning av denna telefon", "Enskilda människors lidande", "Stöld av personliga saker", "Det som har fått medmänniskor att må psykiskt dåligt", "Stulit från dem som inte förtjänar det", "Personrån", "Lurat mina nära och kära", "Misshandlat människor som inte förtjänat det", "Villainbrott! Det känns inte

bra att rota omkring i andra människors tillhörigheter. Jag skulle inte vilja att någon rotade i mina grejor. Alla människor har rätt till personlig integritet, tycker jag".

Har du känt dig less på ditt kriminella liv vid några tillfällen?

Av de 100 männen har 83 svarat ja på den frågan och 81 av dessa har också beskrivit varför.

Varför. Trettioåtta procent är helt enkelt less på att sitta inne. Det är trist och man missar mycket av livet ute. Nitton procent av männen tycker att de har trasslat till sina liv genom kriminaliteten. Några exempel: "Man har kört slut på sig själv", "Man är en förlorare", "Att det livet har gjort mig ensam", "Falskheten", "Att det har förstört mitt liv", "Det innebär att man inte kan ha familj eller andra saker som 'normala' människor har vid min ålder och man kan inte lita på NÅGON", "Jag har fått anpassningsproblem i svängen. Det har blivit för mycket våld", "Den hårda mentaliteten i det livet".

I 12 procent av svaren ingår funderingar kring att det är ett trist liv på det hela taget, t.ex: "Trött på att stampa på samma ställe", "Det leder inte till något konstruktivt", "Slöseri med tiden. Livet är kort", "Det är bara tråkigt och åren går", "Det monotona", "Avsaknad av normalt liv. Ett meningslöst liv", "Osäkert leverne, tristess, avsaknad av socialt umgänge". Elva procent nämner drogernas negativa inverkan: "Ett evigt driftande efter droger", "Fattigdomen, JAKTEN på droger", "Att vara utan bostad. Jagandet på knark varje dag. Saknar ödmjukhet, att alltid

måste hålla en viss attityd för att slippa bli uppäten", "När varit risig, velat in på kåken". Tio procent tycker att det har blivit för arbetsamt. Några citat: "Jag börjar bli för gammal för att syssla med det", "Man är ju jagad hela tiden", "Alla spänningar och påfrestningar och alla år i fängelse", "Det är så hektiskt". Sex procent nämner att det drabbat familjen: "Jag ut-sätter mig själv och mina barn för skam".

Om det blivit som du förväntat dig eller hoppats skulle du fortsätta det kriminella livet då?

För 56 av de 97 män som svarat på frågan om det kriminella livet givit dem vad de hoppats på, blev svaret "nej". Om det blivit som de hoppats, skulle de fortsätta då? Tjugofyra män svarar nej och 4 är tveksamma.

Vilka är då anledningarna till att de inte skulle fortsätta? Elva personer svarar att de aldrig förväntat sig något: "Ett kriminellt liv planeras sällan i förväg", "Inte hoppats något särskilt. Blev ett sätt att leva. Självständighet, frihet", "Jag har aldrig velat bli kriminell", "För att jag har drogproblem". Männen är också less på att sitta i fängelse, t.ex. ett citat: "Det börjar kännas barnsligt och min tid börjar kännas för dyrbar för att sitta i fängelse, men några månader då och då är bara hälsosamt".

Tio män drömde om de stora pengarna: "Siktet var miljonär", "Ekonomiskt oberoende", "Pengar och bättre liv". Men det blev inte så utan de konstaterade i stället att det inte hade lönat sig. "Inte än" envisas en IP. En annan säger: "Man ifrågasätter sitt beteende till slut och den ständiga jakten efter droger blir för slit-

sam". Och ännu en man: "Därför att det är en återvändsgränd, men det har varit en bra skola när det gäller livserfarenhet".

Fem män har litet djupare funderingar och tre av dem berör relationer till andra människor: "Jag har barn", "Jag har träffat mitt livs kärlek", "Därför att det i längden ger en del skamkänslor". Andra citat: "Blev pånyttfödd (religiös omvändelse)", "Det har bara orsakat en massa smärta". Som avslutning citerar jag en annan man: "Jag har nog varit med om saker, resor, fester och fått träffa folk som jag inte skulle vilja vara utan. Jag skulle aldrig kunnat bränna så mycket pengar om jag haft ett vanligt jobb. Nu har jag fått nog av hela skiten och kommer att lägga av och om jag så skall behöva, tar jag vilket skitjobb som helst för jag är trött på att sitta på kåken och folket runt omkring har ballat ur totalt".

*Om du har eller hade barn,
skulle du vilja att de växte upp
som du har gjort?*

Av de 98 män som svarat på frågan, vill 76 inte att deras barn skall växa upp som de själva har gjort.

Sextiosju av dem har svarat på den öppna frågan: "Vad skulle du vilja blev annorlunda för dem?" Sjutton av de öppna svaren (25%) handlar om att ha en "riktig" familj. En IP begär inte mer än : "Att ha en mor och far". En annan förtydligar: "Att ha både mor och far att prata med". Ytterligare exempel: "Mera samvaro och ingen aga", "Kunna tala med varandra", "Familjetrygghetskänsla, att det inte var något bråk inom familjen", "Att dom hade rena kläder på sig och inte aga dom", "Att de hade föräldrarna på plats". Tretton svar

(20%) innehåller önskingar om kärlek och trygghet: "Jag skall ge mitt barn mera kärlek och mer uppmärksamhet", "Mer kontakt och omhändertagande och kärlek", "Att dom fick kärlek och trygghet och någon som brydde sig", "Fast punkt i tillvaron och mycket kärlek", "Mer kärlek, mer respekt", "Mer kärlek. Fasta gränser. Lära sig rätt eller fel".

Fjorton svar berör missbruk och dålig social miljö: "Andra kompisar än vad jag hade", "Att dom ger fan i alla sorters droger. Men de måste vilja det själva. Med tvång blir det bara fel", "Inget missbruk eller slagsmål. Inga brutna löften", "Ej misshandlade och att de blev förstådda och hade ett värde som barn". Hela 10 personer underkänner allt eller det mesta i uppväxten. "Allt. Utbildning. Ett värdigt liv". Tre till nämner utbildning, t.ex: "Att de får bra liv med bra utbildning och många valmöjligheter". Fyra talar om tydligare gränser: "Att nöja sig med att stanna där gränsen går", "Tror jag skulle försöka att ge dem större ansvar". En IP konstaterar: "Jag hoppas att dom inte blir lika destruktiva som jag".

*Är det något som hindrar dig
från att skaffa barn?*

Åttio två procent av männen som inte har några barn längtar efter barn. Är det något som hindrar dem från att skaffa barn? Ja, svarar 55 procent

Vad är det då som hindrar? Femtiofem procent av dem uppger hela sin nuvarande livsstil som olämplig. Några exempel: "Att jag lever som jag gör. Att stå helt på egna ben och känna sig stabil", "Jobb, bostad, ordnad tillvaro", "Mitt liv är inte på balans", "Hittills knark och krimi-

nalitet", "Någon gång i en ordnad framtid". Tjugotre procent uppger sitt missbruk och tjugotre procent har problem med barnets tillblivelse: "Varken jag eller min sambo kan få barn; fysiska orsaker", "Lämplig mor till barnet", "Kvinna", "Felfri moder".

Är du nöjd med den vänkrets du har?

Femtio procent av männen är nöjda med sin vänkrets och 41 procent är missnöjda.

Fyrtiotvå procent beklagar sig över att vännerna är missbrukare: "Alla missbrukare är svikare", "Det enda gemensamma är drogerna". Femton procent klagar över att deras vänner är kriminellt belastade. Femton procent är missnöjda med själva kvaliteten i vänskapen. "För några som egentligen bryr sig om mig. Saknar lojalitet och respekt", "Alla utom en är genomfalska", "Vänskap är sällsynt", "Dom är likadana som jag". Tio procent anser vidare att de inte har några vänner: "Jag har ingen längre", "Jag har varit ensamvarg för länge". Tio procent tycker att de är "opålitliga människor".

Är det roligare, häftigare att umgås med kriminella och missbrukare än med "vanligt socialt folk"?

Fyrtiotre procent av männen svarar nej på denna fråga. Trettio procent har tyckt att det är roligare, men tycker inte så längre. Tjugofyra procent tycker att det är roligare att umgås med denna typ av folk.

Här följer några kommentarer från männen: "Samma som alla andra människor", "Inkompetent fråga. Snarare mer spännande att umgås med socialt folk", "Man har inga kompisar i droger och kriminella", "Tycker det är roligt att umgås med alla som är bra folk, oavsett om de är kriminella eller ej. Känner sig hemma i andra läger också", "Det finns alltid en viss känsla i denna typ av umgänge. Halva IP är i kriminella världen. Andra hälften i det han blivit uppfostrad till", "Man utvecklas bakåt med dem", "Vem vill leva i ett helvete? Jag önskar inte min värsta fiende detta liv", "Spelar ingen roll i vilket umgänge jag är", "Idiotfråga. Beror på personkemi", "Vänner är vänner", "Gillar inte heller sig själv som kriminell", "Eftersom jag lever med en fot i varje läger, så är båda klientelen häftiga", "Man måste umgås med kriminella och missbrukare för att kunna jobba och köpa knark", "Lättare att umgås med denna typ av folk", "När man missbrukar kommer man 'i samma nivå' som missbrukare", "Sociala människor är för rutinmässiga", "Har ej mycket gemensamt med Svenne", "Det är drogen som styr", "Det är ett nödvändigt ont att behöva umgås med andra kriminella. För övrigt undviker jag detta", "Man växer samman. Det blir en trygghet", "När man tänder på så drar man sig undan drogfria vänner", "Jag känner mig hemma där i och med att jag är uppväxt i svängen", "Har aldrig haft, varit eller umgått med "socialt folk", "Man kan inte veta vem man umgås med, om det är en kriminell eller en 'Svensson'", "Det finns tillfällen då jag haft trevligt med mina heroinvänner, men då har jag alltid haft gott om heroin så att jag, vi, kunnat ägna oss åt andra saker som man aldrig har tid med annars", "Som missbrukare är det naturligtvis lättare att

umgås med samma sort. Slippa hålla färgen”.

Är pengar något betydelsefullt för dig? Står de för någonting särskilt?

Sextiosju av de 100 männen svarar ja på denna fråga.

Vad har de då för betydelse? Fyrtio procent av männens svar berör olika aspekter av att pengar är nödvändiga för att överleva och för att få en dräglig tillvaro. Här följer några citat: "Är ju allt om man skall överleva", "Mindre oro och stress för hyra och mat", "Ett bra leverne", "Ett nödvändigt ont", "Något som jag anser mycket viktigt när jag inte har några", "Pengar är ett medel, inget mål", "Bytesmedel". Fyra personer konstaterar krasst att pengar är bra att ha och tre personer att det helt enkelt är viktigt. Sex personer tycker att pengar är allt, en att det är nyckeln till allt, och en annan att det är själva grunden till allt. Sexton procent av männen betonar framför allt friheten och oberoendet som pengar kan ge. "Frihet att göra vad man vill. Allt går att köpa", "Innebär möjligheter, valfrihet", "Oberoende, självständighet", "Ett medel att kunna förverkliga sig själv". Fem procent betonar makten pengar kan ge: "Money talks... och utan pengar är man INGENTING". Fem procent tryggheten och andra 5 procent drogerna man kan köpa: "Droger och 99 procent av tillvaron". Här följer citat från två av männen med lite annorlunda syn på pengar: "Roten till girighet, egoism, expropriering, våldtäkt på Moder Jord. Kortsiktigt tänkande för egen vinnings skull utan att bry sig om sina efterkommande eller andra livs-

former", "Inte lika viktigt längre. Annat är viktigare. Jag vill bryta upp från det kriminella och ordna mitt liv".

Är det någon skillnad mellan "ärligt förtjänade pengar" och "kriminella pengar?" Är de olika värda, har man dem till olika saker, o s v?

Hälften av männen tycker inte att det är någon skillnad. Nästan hälften av dem anser att pengar är pengar och det är inte mer med det. En tillägger dock att det kanske känns litet bättre om de är ärligt ihop jobbade och en annan konstaterar att pengar är pengar och valutans värde blir inte devalverad på grund av kriminalitet. Tjugo procent nöjer sig med att det inte är någon skillnad utan att kommentera närmare.

För 18 procent innehåller svaren någon form av konstaterande att man använder pengarna till samma saker och får lika mycket för dem: "Man får inte mer eller mindre av det ena eller det andra", "Det går att betala räkningar med dem också", "De går likväl till droger", "Man får samma saker", "Jag slösade båda rekordsnabbt". En person konstaterar att han nästan aldrig har några ärliga pengar och en annan uppger att han aldrig haft något jobb. Aldrig fått några ärliga pengar. En tredje konstaterar att det är ett heltidsjobb att vara kriminell. Sex procent anser att "pengar luktar inte" och en av dem skrev: "Balzac har sagt att alla förmögenheter kommer från brott och jag svarar med ett eget ordspråk: Pengar luktar inte och gör de det så håll för näsan". Slutligen en udda kommentar från en IP: "Pengar rättfärdigar ej ägande, dessutom var och

vem har rätt att sätta en gräns där-
emellan".

Var tredje tycker att det är *mycket stor skillnad på ärligt förtjänade pengar och kriminella pengar*. Ungefär hälften av dessa anser att man värdesätter ärliga pengar mera. Några citat: "Man känner att pengarna är mer värda", "Ärliga är man rädd om", "Man sliter för sin peng", "Ärliga är förtjänta", "Ärliga pengar värdesätter man mer. Kriminella pengar gör att man förlorar omdömet om pengars värde", "Känslor av rätt och fel har infunnit sig nu". Trettioen procent påpekar lättillgängligheten vad kriminella pengar beträffar och att det gör att man uppskattar dem mindre. "Snodda pengar är lätt fångat och lätt förgånget", "Lättförtjänade pengar går åt fortare", "Krimpengar slösar man bort". Två personer som tycker det är mycket stor skillnad vet inte riktigt hur de skall kommentera detta. En skriver: "Vet inte, men känner att det är så". Avslutningsvis citerar jag en IP: "T.ex. avbetalning till kronofogden osv., där använder man ärligt förtjänta pengar. Kriminella pengar kan man egoistiskt göra av med på sig själv. Lättare att göra av med".

Arton procent tycker att det är ganska stor skillnad mellan ärliga och kriminella pengar. Mer än hälften av dem värdesätter de ärligt förtjänade pengarna mer än de kriminella. Här följer några citat. "Respekten för ärliga pengar är större", "Ärliga pengar känns något svårare att sätta sprätt på", "Det är svårt att bränna ärliga pengar", "Ärliga är ärligt förtjänade", "Ärliga pengar: den är din kraft". Trettiofyra procent anser att lättheten att skaffa kriminella pengar också gör att de är mindre värda: "Easy come, easy go", "Kriminella pengar kan man alltid skaffa mer av". En IP kommenterar att det är

skillnad mellan dessa typer av pengar: "Därför att jag inte mår bra av att vara kriminell". En annan man säger: "Dom är som sagt inte ärliga", "*Ärliga köper jag helst inte droger för*".

Tycker du att du har uppnått något meningsfullt med ditt liv?

Ja, svarar 58 av de 100 männen.

Fyrtiosex procent av svaren rör att männen blivit fäder. "Meningen med livet är barnen och att man hinner ha så mycket roligt, skoj, skönt som möjligt", "Jag har en underbar dotter", "Jag har två barn som jag vet kommer klara sig bra här i livet", "Kunskap att uppfostra min son", "Fortplantat mig". Nitton procent hävdar att de fått en stor livserfarenhet: "Jag är mycket rik på erfarenhet", "Fått erfarenhet som jag nu kan använda för att förhoppningsvis hjälpa andra". Tretton procent nämner olika former av självkänedom: "Jag är ganska trygg i mig själv", "Vet vem jag är samt har skaffat tre vänner", "En viss trygghet och intressen", "Kommit till insikt att bråk inte löser några problem", "Slutat ta heroin", "Har rest mycket. Insett att friheten inte är något självklart", "Har rest till platser som en vanlig människa aldrig får råd till".

Här följer några udda svar: "Pånyttfödelse (religiös omvändelse)", "Kärlek", "Att få leva", "I allt negativt finns alltid något positivt", "Ja, när jag jobbade och hade det bra".

Vad tycker du är de viktigaste målen man kan ha i livet för 'att få ett bra liv'?

Nittiotre av de 100 männen har svarat på denna öppna fråga.

För 48 procent av männen innehåller svaren en önskan om ett liv med bra relationer, kärlek och trygghet, *ett vanligt socialt liv*. Här några exempel: "Kärlek, jobb, bostad, barn", "Familj, jobb, fritid, vänner", "Att ha människor runt omkring en som man tycker om", "Hem, barn och en fru som man kan lita på", "Social grund, fru, barn, bostad, arbete", "Att må bra. Att älska och bli älskad. Att få barn", "Att få se barnen växa upp i en trygg miljö", "En ärlig, trogen familj och ett fast jobb och bostad. Att ha en egen dörr att stänga när man vill", "Ha en bra tjej, få min dotter tillbaka och bo i ett litet torp på landet. Helst i ett varmare land", "Att ge kärlek. Att känna sig älskad. Att ha bra jobb, en skötsam kvinna, barn och en trygg tillvaro", "Ett fast jobb, familjen. Allt annat kommer av sig självt". Sexton procent tänker på den personliga utvecklingen: "Att lära känna sig själv. Ödmjukhet, kärlek", "Vara ärlig mot sig själv", "Att försöka vara en så bra människa som möjligt", "Harmoni och trygghet i mig själv för mina närmaste och mitt barn ger ett glädjerikt liv, samt att älska någon och själv bli älskad", "Utbilda sig. Garanti för livet. Få barn", "Att man kan förlåta varandra för vad man har gjort och för vad man har blivit", "Behandla människor som man själv vill bli behandlad", "Att vara ärlig. Kunna älska sig själv, ha självrespekt för att kunna vinna andras kärlek och respekt. Leva hederligt. Vara ödmjuk,

inte dömande. Respektera andra. Inte reagera aggressivt".

Var tionde tänker på hälsan. "God hälsa och bra utbildning." "Hälsa pengar och vänner", "Att mina barn är friska och mår bra. Hälsan. Har man hälsan så fixar man pengarna", "Att man är frisk och står med båda fötterna på jorden".

Två personer söker Gud: "Sök först Guds rike". Fem procent har njutning som livsfilosofi: "Att uppleva så mycket man någonsin kan och njuta av livet innan det är för sent", "Att göra saker som glädjer både en själv och andra", "Att leva sitt eget liv, att se och lära av andra och helst av allt bli ihågkommen för något bra". En person nöjer sig med att bara få en bostad. "Att kunna stänga en dörr om sig".

Sex procent har uttalat kriminella värderingar. "Pengar och heroin. Viftar man med påsen får man kärlek. Orkar inte stanna med en tjej hela tiden", "Pengar är detsamma som trovärdighet", "Hålla sig ifrån myndigheter och staten. Att göra sånt som man uppskattar och värderar högt och trivs med. Att få vara ifred och få sköta sig och sitt eget". Fem procent drömmer om att bryta den kriminella identiteten: "Ha sin familj och jobb och sånt där, så man slipper göra brott", "Socialt umgänge utanför det kriminella umgänget", "Ett drogfritt liv, men jag har varit så länge i svängen att det är det som jag kan bäst", "För min del är det antingen metadon som fungerar eller legalt heroin eller morfin. Sedan är ett bra liv en flickvän, eventuellt barn, kanske ett arbete som man leende går till och sedan ha möjlighet att idka intressen".

Har dessa värderingar förändrats över tid?

Tjugoåtta av de 31 män som uppgett att deras värderingar har förändrats har uppgett hur.

Fjorton av männen (50%) nämner sin ålder och att en *mognadsprocess* har inträffat. *Nära relationer och familjen har blivit viktigare*. "Har blivit äldre och tänker mera som en vuxen", "Tiden rinner ifrån mig", "När jag var yngre tänkte jag inte på familj och sånt", "Förut var det inte så viktigt att överleva", "Jag har börjat respektera livet mycket mera", "Med åren har man lärt sig uppskatta att någon bryr sig. Dövt viktigt för mig", "Sen jag blev pappa har behovet att fördjupa mina relationer ökat", "Fru och barn samt min ålder", "Mognadsprocessen", "Man mognar sakta på grund av missbruk", "Med åldern kommer vetenskapen om vad som är viktigt och förmågan att uppskatta detta utan att ta allt för givet". Elva män (40%) nämner explicit *förändringar i värderingar vad gäller det kriminella livet*.

Tre av dem tar upp fängelsevistelserna: "Det finns ett annat liv än fängelser", "Förvaring i fängelse har förändrat värdet av frihet". Några andra citat: "Jag hade mer eller mindre kriminella värderingar fram till 30-årsdagen". En annan: "Jag har börjat få ett dåligt samvete sista åren och vill inte leva kvar som kriminell". Två män har blivit mindre materialistiska: "I början var jag materialist, men det finns annat i livet", "De materiella önskemålen har senare fått ge vika för önskan om att "må bättre", "Förut var det: Lev hårt, dö ung. Bli ett vackert lik".